

*Memòria de la intervenció arqueològica al Pavelló de l'antiga Farmàcia. Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Carrer de Sant Antoni M Claret, 167-171 / carrer de Sant Quintí, 55-95 / carrer del Mas Casanovas, 70-90 / carrer de Cartagena, 334-372.
(Barcelona, Barcelonès.)*

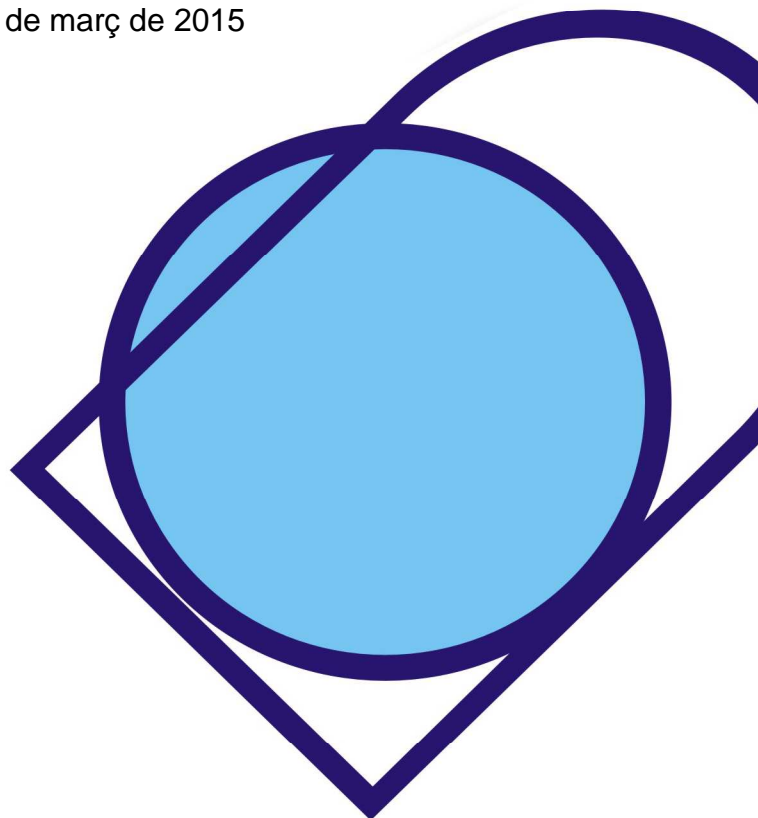
Codi intervenció: 030/15.

Dates de la intervenció: del 20 al 31 de març de 2015

Autor:

Pere Lluís Artigues i Conesa.

Data de lliurament: Maig de 2015

INDEX

Fitxa tècnica.

1. Introducció.	4
2. Situació i marc geogràfic.	5
3. Marc històric i arqueològic .	8
3.1. Evolució històrica del barri.	8
3.2. Antecedents arqueològics.	9
3.3. El terrenys abans de la construcció de l'hospital.	15
3.4. Evolució històrica de l'Hospital de Sant Pau i Santa Creu.	20
3.4.1. Hospital de la Santa Creu.	21
3.4.2. Hospital de Sant Pau.	23
3.4.3. Pavelló de Farmàcia .	24
4. Metodologia.	27
5. Treballs realitzats i resultats obtinguts.	29
Descripció per pilars.	30
Pilar 1	32
Pilar 2	33
Pilar 3	34
Pilar 4	34
Pilar 5	35
Pilar 7	35
Pilar 8	36
Pilar 9	36
Pilar 10	37
Pilar 11	37
7. Conclusions.	38
8. Bibliografia.	39

ANNEXES.

Inventari fotogràfic.

Planimetria.

Fitxa tècnica.

Nom del jaciment: Antiga Farmàcia de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Sant Antoni Maria Claret 167-171 / Sant Quintí 55-59 / Mas Casanovas 70-90 / Cartagena 334-372

Núm. de referència expedient : R/N 470 K121-NB-2015/1-12070

Municipi: Barcelona.

Comarca: Barcelonès

Coordenades Pavelló. UTM ETRS89 X 430919.5 Y 4585038.1

X 430965.0 Y 4585031.8

X 430918.3 Y 4585003.6

X 430964.3 Y 4885003.1

Z: 66 m.

Promotor: Fundació Privada de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.

Projecte: Obres de restauració de façanes i cobertes i consolidació estructural del Pavelló de la Farmàcia de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona.

Tipus d'intervenció : Preventiva X

Investigació

Tipus d'activitat :

Excavació

Mostreig

Prospecció

Documentació X

Control X

Tractament de restes

Protecció. BCIN

Cronologia: Segle XX

Dates intervenció: del 20 al 31 de març de 2015.

Direcció: Pere Lluís Artigues Conesa

Empresa: CODEX. Arqueologia i Patrimoni.

Lloc de dipòsit temporal dels materials: Sense materials.

Redactor de la memòria: Pere Lluís Artigues Conesa

Paraules Claus: Pavelló Farmàcia, Domènec i Montaner, Conduccions.

Resum intervenció: El motiu de la intervenció són les obres de restauració de façanes i cobertes i consolidació estructural que s'estan realitzat al l'antic Pavelló de la

*Memòria de la intervenció arqueològica al Pavelló de l'antiga Farmàcia. Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Carrer de Sant Antoni M Claret, 167-171 / carrer de Sant Quintí, 55-95 / carrer del Mas Casanovas, 70-90 / carrer de Cartagena, 334-372. (Barcelona, Barcelonès.)
Codi intervenció: 030/15.*

Farmàcia (actualment facultat de medicina) de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona. Aquesta obra preveia el reforç de les fonamentacions dels pilars centrals de l'edifici, el que feia del tot necessari la presència d'un arqueòleg. Com a resultat del control s'ha documentat diverses conduccions de gas i calefacció i altres elements estructurals de reforç de la fonamentació dels pilars centrals.

1. INTRODUCCIÓ

Aquesta memòria fa referència als treballs arqueològics realitzats al pavelló de l'antiga Farmàcia del recinte de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, situat entre els carrers de Sant Antoni M. Claret 167-171, carrer de Sant Quintí, 55-95, carrer del Mas Casanovas 70-90 i carrer de Cartagena, 334-372, al districte d'Horta-Guinardó de la ciutat de Barcelona (Barcelonès).

Els treballs realitzats es varen efectuar entre els dies 20 al 31 de març de 2015, sota la direcció de l'arqueòleg Pere Lluís Artigues i Conesa, de l'empresa CODEX - Arqueologia i patrimoni. La intervenció s'efectuà d'acord amb les corresponents resolucions dictades pel Director General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya, amb data de l'18 de març de 2015 expedient R/N 470 K121-NB-2015/1-12070. L'encàrrec dels treballs va ser fet per COPCISA, empresa adjudicatària de les obres essent finançada i promoguda per la Fundació privada Hospital de la Santa Creu i Sant Pau.

La intervenció arqueològica ve motivada per les obres de “ Restauració de façanes i cobertes i consolidació estructural del Pavelló de la Farmàcia del recinte històric de l'hospital de la Santa Creu i Sant Pau”, on s'havia de realitzar un rebaix perimetral a cada uns dels pilars de la sala inferior per tal d'efectuar el reforç estructural de la seva fonamentació.

El recinte històric de l'Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau té la màxima protecció patrimonial, de les diferents administracions. A nivell internacional va ser declarat per la UNESCO el 4-12-1997 com “Patrimoni de la Humanitat”. A nivell estatal té la categoria de Monument Historicoartístic d'interès Nacional. RD 1719/1978, 19-5 (BOE 18/07/1978); també a nivell municipal els edificis històrics queden inclosos dintre del Catàleg del Patrimoni Arquitectònic Històric-Artístic de la ciutat de Barcelona (fitxa núm.: 716). A més, el conjunt està protegit pel Pla Especial d'Ordenació de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, aprovat el 18 de setembre de 1996.

2. SITUACIÓ I MARC GEOGRÀFIC.

La zona objecte d'intervenció es situa en el Pavelló de Farmàcia de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, dins l'illa delimitada pels carrers de Sant Antoni Maria Claret 167-171, de Sant Quintí 55-95, del Mas Casanovas 70-90 i de Cartagena 334-372, al districte d'Horta - Guinardó de la ciutat de Barcelona (el Barcelonès).

El pavelló es localitza entre les coordenades UTM31N/ETRS89, X 430919.5 Y 4585038.1; X 430965.0 Y 4585031.8 ; X 430918.3 Y 4585003.6 ; X 430964.3 Y 4885003.1; amb una alçada exterior del pavelló d'uns 66 m. Dades extretes de l'Institut Cartogràfic i Geogràfic de Catalunya. (ICGC).

Situació de l'hospital de la Santa Creu i de Sant Pau a Barcelona.

Recinte de l'hospital amb la situació del pavelló de Farmàcia

La ciutat de Barcelona es troba ubicada en el pla de Barcelona, entre les escotadures dels rius Besòs, a l'est, i Llobregat, a l'oest, quedant limitada per la serra de Collserola, al nord i per la mar Mediterrània pel sud i pel sud-est.

Les grans dimensions de la ciutat, fa que aquesta es divideixi administrativament en deu districtes municipals, quedant l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau en el que rep el nom d'Horta-Guinardó. Aquest districte es troba situat al sector nord-est de la ciutat, entre els districtes de Gràcia i Nou Barris. Limita també pel sud amb l'Eixample, Sant Andreu i Sant Martí, i pel nord, es situa la Serra de Collserola. Té una superfície de 1.192 ha i engloba els barris de Guinardó, Baix Guinardó, Can Baró, Font d'en Fargas, Carmel, Taxonera, Horta, Parc de la Vall d'Hebron, Sant Genís, Montbau, la Clota i Font del Gos.

El territori que avui ocupa el districte d'Horta-Guinardó s'ha integrat tardanament en l'espai barceloní. No va ser afectat pel procés d'industrialització del pla de Barcelona al segle XIX, ni va sofrir el creixement urbà d'altres nuclis de la ciutat fins a mitjans dels anys 50, combinant-se l'edificació caòtica de zones sense condicions i l'existència de nuclis barraquistes, amb la creació d'algunes àrees residencials de qualitat.

Els terrenys de l'actual barri del Guinardó es troben ubicats en els contraforts d'un dels petits cims que conformen el serrat de la Rovira. Aquests turons trenquen l'horitzontalitat del pla de Barcelona, que arriba fins a la serra de Collserola. Per tant, el barri del Guinardó, té una orografia irregular i un pendent descendent cap a mar.

El bloc del Serrat de la Rovira es troba enfonsat respecte al de Collserola. Deu haver-hi importants falles en la vessant marítima d'aquests blocs, si bé actualment estan recobertes per sediments quaternaris. Recents estudis gravimètrics indiquen la presència d'una important cubeta reblerta amb sediments neògens al peu dels Serrats de la Rovira (VENTAYOL, PALAU, ROCA. 2002):

En el pla, a peu dels turons de Barcelona, gran part dels sediments queden discordantment recoberts per dipòsits d'origen col·luvial i d'edat pleistocena (Quaternari antic). Són essencialment argiles, llims i crostes calcàries, que en ocasions formen una seqüència de tres nivells que es repeteix tres cops, de manera que aquesta unitat sedimentaria es coneix amb el nom de "Tricycle".

Aquesta és bàsicament l'estratigrafia que em pogut documentar creant un perfil estratigràfic de la petita elevació on es situa el complex d'edificis de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, documentant la formació pleistocena de la següent sèrie:

- Argiles vermelles compactes, de vegades amb nòduls calcaris.
- Llims groguencs o marró fluix que constitueixen un *loess* de tipus mediterrani, on també trobem nòduls calcaris sobretot en la part superior de l'estrat.
- Crosta de calcària blanquinosa-rosada, el que localment anomenem *tortorà*, amb una potència irregular d'entre 0.15 i 0.20 m, documentant en algun punt un gruix de 0.30-0.40 m.

3. MARC HISTÒRIC I ARQUEOLÒGIC

La importància dels edificis que conformen l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau i la importància de la institució hospitalària que representa dintre de l'evolució històrica de la Ciutat de Barcelona, fa que sigui necessari una compartimentació del context històric. Es farà primerament una petita aproximació a l'evolució històrica d'aquesta zona de la Ciutat, per passar posteriorment a un segon apartat on es parlarà de l'evolució de la institució hospitalària i dels edificis que l'acollen al llarg dels seus 600 anys de vida.

3.1. Evolució històrica del barri.

Al pla de Barcelona hi ha documentada la presència humana des de la prehistòria, amb troballes que van des del Neolític inicial fins al Bronze Final. Al sector del pla de Barcelona que ocuparia l'actual districte d'Horta-Guinardó, hi ha constància de presència antròpica des de la prehistòria, tot i que sense que s'hagi pogut registrar en cap intervenció arqueològica amb metodologia científica.

En època ibèrica, el poble dels laietans és el que controla i habita el pla de Barcelona. Hi ha documentats poblats i assentaments ibers al llarg de les diferents elevacions muntanyoses que limiten la plana, com els de Puig Castellar a Santa Coloma de Gramenet i el de la Penya del Moro a Sant Just Desvern o Montjuïc a Barcelona. També hi ha evidències d'altres assentaments a alguns dels turons que saltegen aquesta plana, com les documentades al Turó de la Peira o les sitges ibèriques de la Creueta del Coll entre d'altres. Al districte, les evidències més importants que s'han documentat són el poblat ibèric del Turó de la Rovira i la troballa de material ibèric l'any 1964 a la Clota, jaciment conegut com Don Joan, o al turó del Carmel l'any 1931, podent indicar aquests dos darrers la presència d'algun assentament.

Els romans s'instal·len en aquestes contrades sobre el 10 aC, fundant a la plana la *Colònia Iulia Augusta Faventia Paterna Barcino*, a la petita colina del *Monts Taber*, a tocar del port natural del *Rubricatum flumen* (port natural del riu Llobregat). El districte d'Horta Guinardó formarà part de l'*ager de Barcino*, no molt extens però molt productiu, amb el cultiu de cereals i de la vinya. Hi ha constància de la presència de

diferents *Villae* en aquest sector de l'ager, com la de Can Cortada, o de necròpolis com la de Mas Casanovas, la torre dels Pardals, etc.

Durant l'època medieval les terres del Guinardó formaran part de la població de Sant Martí de Provençals, mentre que la resta del futur districte d'Horta-Guinardó, estarà vinculat a la població d'Horta. Fins als darrers decennis del segle XIX la zona del Guinardó estarà ocupada per camps de cultiu, pedreres (el sector actual de Can Baró), pastures per al bestiar i cases de pagès, entre les que cal destacar diferents masos com el mas Guinardó, el mas Viladomat, el mas Casanovas i el mas Vintró.

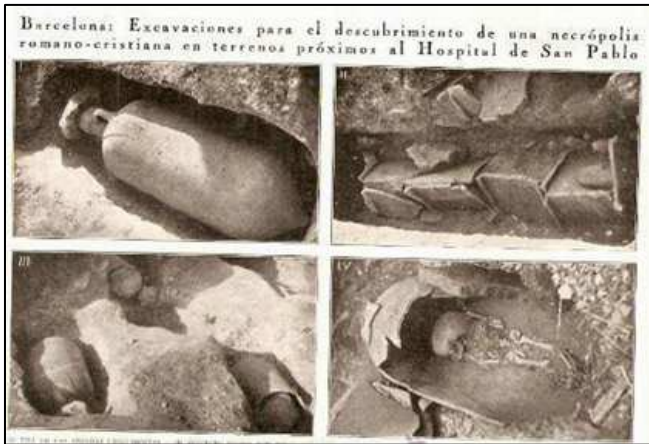
Amb l'aplicació del pla d'eixample de la ciutat de Barcelona, projectat per Ildefons Cerdà al 1859, la zona del Guinardó passarà a situar-se a tocar de la Ciutat. Aquesta nova situació farà que progressivament les terres de cultiu es vagin urbanitzant. Aquest procés comença el 1896 amb la urbanització de les terres del mas Guinardó i del mas Viladomat. El primer es trobava ubicat a l'actual plaça Salvador Riera, mentre que el segon tenia la seva ubicació en la cantonada del carrer de Sant Antoni M. Claret amb la rambla Volard.

Aquest procés constructiu farà que durant la primera meitat del segle XX aquesta zona es vagi omplint de petites cases. Serà a partir dels anys cinquanta quan la situació d'aquest sector de la Ciutat farà que comenci una transformació constructiva integral, amb l'edificació de grans blocs de vivendes i la utilització de gran part del sòl disponible.

3.2. Antecedents arqueològics

Pel que fa a les intervencions arqueològiques properes al recinte de l'Hospital cal destacar:

Pels voltants de l'any 1930 l'arqueòleg i geòleg J. Colominas i Roca, en el terrenys de l'antic mas de Can Casanova, darrera de l'hospital, efectuà una excavació arqueològica en la que documentà el que semblaven fons de cabana neolítica (<http://cartaarqueologica.bcn.cat/2981>). També es van documentar alguns enterraments que devien formar part d'una necròpolis de tradició romano-cristiana i va

datar al segle VI (COLOMINES 1936, RIPOLL i UDINA 1971). En aquest terreny durant l'any 1983 ([http:// cartaarqueologica.bcn.cat/ 2982](http://cartaarqueologica.bcn.cat/2982)), s'efectuaren noves intervencions per l'equip tècnic del Museu d'Història en la que s'excavà noves tombes de la necròpolis tardo-romanes datada en el segle V i que perduraria fins els segle XI o XII. La darrera intervenció fou l'any 1998 dirigida per Xavier Cela (Atena), amb motiu de la construcció de la Ronda Guinardó, en la que es localitzaren estructures ja excavades, com els fons de cabana, i noves tombes de les necròpolis Tardo-romanes i medievals ([http://cartaarqueologica.bcn.cat/ 2983](http://cartaarqueologica.bcn.cat/2983)).

A mitjans de l'any 1931 sota el patrocini de l'Institut d'Estudis Catalans i sota la direcció de J.Colominas i Roca, es van realitzar els primers reconeixements en el Turó de la Rovira. Es documentà l'existència d'un conjunt de sitges (44 en total) pertanyents a un hàbitat ibèric. A l'any 1932 es realitza una excavació extensiva de tota la superfície superior de l'elevació (<http://cartaarqueologica.bcn.cat/3162>).

Excavació arqueològica al Turó de la Rovira
Arxiu Nacional de Catalunya. Fons Branquíl (fotògrafs)

El poblat es trobava ubicat a la plana superior del turó, delimitat per una muralla que seguia els límits que li marcava el terreny, amb un eix longitudinal de gairebé 370 m (orientat d'est a oest) i un eix transversal irregular que en alguns indrets tenia prop de 65 m (orientat de nord a sud). Aquesta construcció estava feta amb pedres sense tallar i lligades en sec, documentant dues torres

circulars, d'igual tècnica constructiva, fetes en un moment posterior a la muralla, en algunes zones es localitzà un doble parament. El material de l'interior de les sitges (àmfores, petits vasos,...) són es dataren entre el segle IV i el II aC. (TARRADELL, 1975: 63-64; SANMARTÍ. 1991:117)

L'existència d'aquest assentament fou el motiu que a intervals espaiats, des del mes de novembre de 1990 fins el mes de febrer de 1993, s'efectués un seguiment arqueològic de les obres de repoblament forestal i d'urbanització en el que es localitzà retes de murs i alguna sitja excavada (<http://cartaarqueologica.bcn.cat/1010>).

La primera fase del seguiment arqueològic l'any 1990, dirigit per T. Reyes, fou motivada en primer lloc per l'obertura d'un vial entre els carrers de M. Lavèrnia i Mühlberg i, posteriorment, per l'enderroc de les barraques que s'estenien per tot el vessant sud del turó. Es va poder confirmar la presència del poblat ibèric, es van recollir materials molt fragmentats procedents del vessant sud, que abastaven una cronologia que anava des del segle VII al segle IV aC.

Pel que fa a la segona fase del seguiment (1992-1993) abastà la pràctica totalitat de les àrees no edificades del cim del turó, així com els seus vessant sud i est. Es van documentar troballes de material ceràmic i algunes estructures de l'assentament ibèric consistents en dos murs solidaris, que formaven part de l'angle d'una de les estances del poblat, ubicada a l'interior del recinte fortificat. També es va documentar una sitja, conservada a poc més de la meitat de la seva alçada original, que formava part del conjunt de sitges excavats a començaments de segle (1931) per l'Institut d'Estudis Catalans i, que restava intacta (RAMOS. 2010:35).

Durant el mes d'agost de l'any 2006 i sota la direcció de Miquel Gea es realitzà un control de les obres realitzades al Parc del Guinardó, realitzant varies rases de sondeig arqueològic proposades pel Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona, i realitzant un seguiment de les obres posteriors, donant un resultat negatiu quant a la documentació de restes arqueològiques.

L'any 2009 i sota la direcció de Daniel Vázquez (<http://cartaarqueologica.bcn.cat/3192>) es va realitzar un control i seguiment arqueològic de les obres realitzades en el recinte

de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau i als carrers que l'envolten (Sant Antoni M. Claret 167-171, carrer de Sant Quintí, 55-95, carrer del Mas Casanovas 70-90 i carrer de Cartagena, 334-372), donant un resultat positiu quant a la documentació de restes arqueològiques:

D'aquesta intervenció tenim evidències cronològiques d'època romana tardo-republicana/altimperial, amb nivells de formació natural però amb presència de material ceràmic ibèric i romà i nivells de formació antròpica amb materials altimperials.

La presència d'aquests nivells fa pensar en la possible existència d'una petita unitat d'explotació agrícola o assentament rural, ja sigui en aquesta mateixa zona o en les proximitats, en cronologies d'època tardo-republicana. Pels materials recuperats, sembla que ens trobarien davant d'unes estructures en la plana de clara tradició ibèrica.

També es van documentar, en diferents punts de l'Hospital, tres unitats funeràries aïllades de les que no es pot despendre cap tipus d'interrelació entre elles, ni determinar una possible cronologia. Es tracta de sepultures que presenten un tipus de ritual ben diferenciat i que solament comparteixen l'orientació de la inhumació, amb la capçalera cap a l'oest i els peus cap a l'est.

Cronològicament, només hi ha alguns elements que poden acotar mínimament el possible arc cronològic. Per una part, la Uf 2 i Uf 3 serien anteriors als segles XVII/XVIII, ja que queden cobertes per un nivell de sediment amb materials d'aquesta cronologia. Quant a la Uf 1, tindria una datació *ante quem* del segle I dC, ja que es troba retallada en un nivell format en època romana i amb presència de *sigillata* sud-gàlica. Un altre element interessant, tot i que gens definidor, és l'orientació de les sepultures, W/E, que sol estar associada a ritus cristians, anteriors a la pràctica d'ubicar els morts al voltant dels cementiris parroquials.

També es van documentar estructures anteriors a la construcció de l'Hospital, com una sitja amortitzada al segle XIX, i també edificacions posteriors a la sitja i anteriors a

l'edificació de l'Hospital, com són algunes fonamentacions, una pavimentació, clavegueres i un pou cec, pròpies d'una vivenda. (VÁZQUEZ. 2009:160)

També durant l'any 2009 (<http://cartaarqueologica.bcn.cat/3091>), s'efectuà un seguiment al pavelló de Santa Apol·lònia, que no va proporcionar cap evidència arqueològica anterior a l'edificació. (VILA, ACHÓN. 2009:159)

Entre finals de 2010 i el maig de 2011, Isabel Pereira (Codex) (<http://cartaarqueologica.bcn.cat/3289>) dirigeix una nova intervenció, dins de les obres de remodelació del conjunt històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. La nova intervenció ve per a la construcció de sales subterrànies d'instal·lacions annexes als diferents pavellons. El control dels rebaixos va permetre documentar una sèrie de restes arqueològiques.

Per una banda, a l'espai comprès entre els pavellons de Sant Leopold i Sant Rafael, es va excavar una sitja ibèrica amortitzada en època tardo republicana, realitzada en el terreny geològic i arrasada per la part superior, que contenia al seu reblliment molt material ceràmic de factura ibèrica i alguns materials romans.

4 sitges més varen ser localitzades a l'est del Pavelló de l'Administració, amb cronologies que abracen des del ibèric ple fins època iberoromana. Les sitges estaven molt arrasades.

D'altra banda es van documentar algunes estructures amortitzades amb la construcció de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, que semblen formar part del conjunt d'estructures documentades en anteriors controls arqueològics, i que Isabel Pereira interpreta com a restes que formarien part d'algun procés industrial existent durant el segle XIX a la zona. Aquestes són una estructura quadrada o calaix d'una baixant en ceràmica vidriada situada entre els pavellons de Sant Manuel i Sant Salvador, possiblement relacionat amb una bassa circular revestida amb rajols vidriats, i una potent fonamentació documentada a prop del carrer Sant Antoni Maria i Claret (PEREIRA. 2012)

Entre l'any 2011 i 2012 es va poder intervenir a l'interior de diversos pavellons. Al pavelló de Sant Manuel s'han realitzat diversos controls, al seu interior durant l'any 2011 dirigida per Roser Arcos (Arqueociència) durant el procés d'adequació amb resultats negatius (<http://cartaarqueologica.bcn.cat/3443>) i a l'exterior durant l'any 2012 en la que es documentaren estructures associades al pavelló com a canalitzacions, conduccions i fosses sèptiques (Codis 010/12 i 028/12) (MIQUEL, 2012; GINER 2012)

Entre els mesos de juny i juliol de 2012 els arqueòlegs Pere Lluís Artigues i Conxita Ferrer (Codex) (<http://cartaarqueologica.bcn.cat/3543>) varen realitzar el seguiment arqueològic de les obres de rehabilitació i adequació de l'interior del pavelló Sant Leopold. Com a resultat d'aquesta intervenció es van documentar diverses estructures anteriors a la construcció del pavelló pertanyents, segurament al mas de Can Xifré, les fonamentacions i conduccions del pavelló i estructures dels mòduls que s'havia annexat durant la dècada del 50 i enderrocats l'any 2005, així com estratigrafia amb abundant material iberoromà (ARTIGUES I FERRER 2012, ARTIGUES 2012).

Al darrer pavelló intervingut fou el de Nostra Senyora de la Mercè (<http://cartaarqueologica.bcn.cat/3538>) obra dirigida per l'arqueòloga Anna Bordas (Atics) en la que es varen documentar diferents galeries de servei i estructures de sanejament originals de l'edifici modernista (BORDAS, 2012).

Al maig del 2013, (Codi intervenció 020/13) amb motiu de la urbanització del recinte modernistes, s'efectuà el control arqueològic dels rebaixos de sòl i rases, centrades principalment en el passeig central del conjunt monumental. L'obra fou dirigida per Alba Tenza (Codex) durant la qual es va poder localitzar algunes estructures de funció i cronologia indeterminades anteriors a l'hospital i material ibèric i romà descontextualitzat.

Durant l'any 2012 es van dur a terme altres intervencions destacant la Esteve Nadal i Òscar de Castro (Actium)¹ realitzades al voltant i interior del pavelló de l'Administració. Aquestes han permès documentar diferents restes associades al jardí de l'antic mas

¹ Informació www.arqueologiabarcelona.bcn.cat. Notícia 30 d'agost 2013.

de Torre Xifrà, com són les estructures d'una font ornamental poligonal, un cub de decantació i la canalització d'aigua que discorria per aquest jardí de forma sinuosa, així com també tres sitges i un pou amb materials ibèrics datats entre el segle VI i I aC.

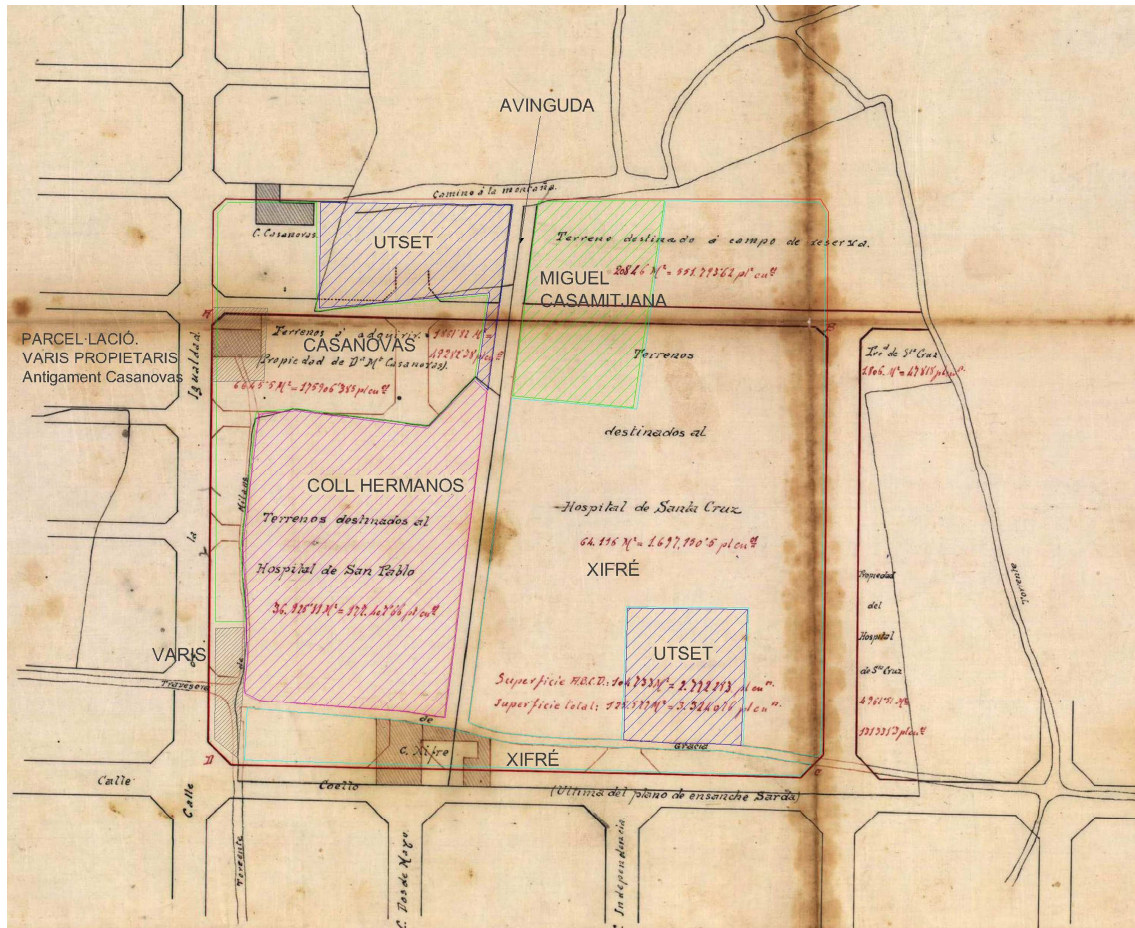
3.3. Els terrenys abans de la construcció de l'hospital².

Fins als darrers decennis del segle XIX la zona del Guinardó estava ocupada en bona part per camps de cultiu, pedreres (el sector actual de Can Baró), pastures per al bestiar i cases de pagès. L'activitat primera de la majoria del masos havia estat, fins l'aparició de fil·loxera l'any 1890, el conreu de la vinya, quedant posteriorment, molt dels terrenys erms. Malgrat tot, part dels cultius eren de secà així que hi proliferaven els garrofers, alguns arbres fruiters com moreres, ametllers, tarongers o llimoners, conreus de cereals i horts, per a consum propi o per a la seva venda en algun mercat dels pobles propers. Entre els masos més propers cal destacar el mas Guinardó, el mas Viladomat, el mas Casanovas o Can Xifré.

Per tal de realitzar la construcció de l'hospital s'efectuà a l'any 1890 la compra dels terrenys, bona part dels quals formaven part de Can Xifré, d'altre de Miguel Casamitjana, i uns terreny a prop de Can Casanovas propietat d'en Josep Utset. Per altra banda els marmessors de Pau Gil, que deixà el seu llegat per a la construcció de l'hospital de la Sant Pau, necessitaven que l'ajuntament marqués els límits de la nova urbanització de la ciutat en aquell àrea, per tal de poder realitzar la permuta dels terrenys que tenien a Sarrià per a la seva construcció un cop s'havia decidit unir els dos hospital. Per exemple es devia fixà tant l'acabament del carrer Dos de Maig com la desviació de la Travessera Baixa de Gràcia pel carrer Claudi Coello (actual Carrer de Sant Antoni Maria Claret). Aconseguit això, el 14 d'agost de 1901, es va signar l'escriptura entre la marmessoria i els senyors de Coll Hermanos Sociedad en Comandita, propietaris dels terrenys, els quals ocupaven tota l'extensió entre els carrers de dos de Mayo, Coello (S. Antoni Claret), Igualdad (Cartagena) fins al c/ de Santa Carolina. El mes de novembre, aquesta extensió de terreny es va ampliar amb l'adquisició, a Montserrat de Casanovas i a Bonaventura Bassegoda, de dues

² Bona part de la informació d'aquest capítol és de l'article de Carme Martín "Un barri únic al món" a <http://memoriadelsbarris.blogspot.com.es/> i de "La gestació de l'hospital de Santa Creu i Sant Pau" de Pilar Salmerón (arxivera de AHSCSP) i Miquel Terreu. a <http://desantacreuasantpau.blogspot.com.es.>

parcel·les més; i el mes de gener, se'n va adquirir una tercera a Carmen Fiorns i Parés.

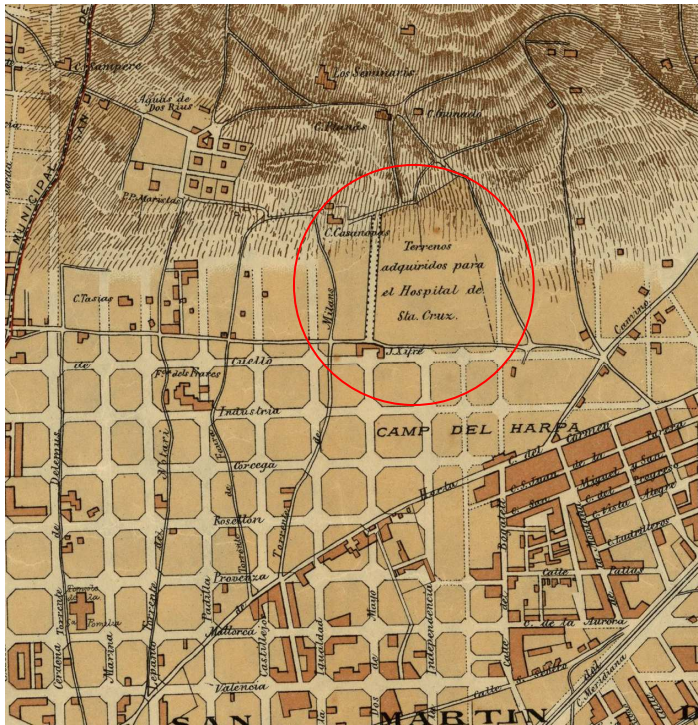

Solar de l'hospital de la Santa Creu i Sant Pau amb la situació de les diferents propietats adquirides. On a més queda situades Can Casanovas i Can Xifré així com l'avinguda que dividia els solars. (AHSCSP. Esborranys dels plànols originals de Ll. Domènech i Montaner. PLANOLS D'OBRA.. VOL. 1 (03-04)).

En els terrenys de construcció del nou hospital hi havien dos masos, el mas Xifré i mas Casanovas. El mas de Can Xifré estava situat al sud-est de l'actual recinte del l'hospital coincidint en l'indret on es troba l'església del recinte històric i en front del carrer Dos de Maig. Aquesta quedava a la part de sota de la Travessera de Gràcia. Aquest mas també era conegut com a torre Milans que és com la menciona en Víctor Balaguer a la seva obra *Guia de Barcelona a Granollers por el Ferro-carril*, 1857.

Sembla que ens els terrenys que tenien els Xifré s'havia construït una bòbila donat que existeix un expedient administratiu, de 1881, correspon a una sol·licitud per construir

una bòbila als terrenys de la Casa Xifré, i que es troba dipositat al Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya. L'existència d'aquesta bòbila queda recollida en el document de venda dels terrenys de Xifré a l'Hospital de la Santa Creu ³:

Fragment del “Plano General de Barcelona de su ensanche y pueblos del llano” datat l’any 1902. Autor F.Puig. (ICC. RM.84475). En el que es veu els terrenys adquirits per a la construcció de l’hospital i com Can Xifré (al final dels carrer Dos de Maig) encara resta dempeus igual que mas Casanovas.

També en la descripció de la memòria del projecte constructiu, Domènech i Montaner esmenta que efectuant-se les obres de rebaix apareixien nombrosos retalls plens de rebuig de les terrisseries que existien en aquest àrea ⁴

Val a dir que Lluís Domènech i Montaner l’any 1922, va sol·licitar a la MIA (Muy Ilustre Administración) la utilització d’una de les bòbiles d’elaboració de maons⁵, aprofitant les terres que sortien de la realització dels soterranis i galeries evitant la compra externa (MALLORQUÍ, VALDENEBRO. 2006:71), per la qual cosa era necessari que

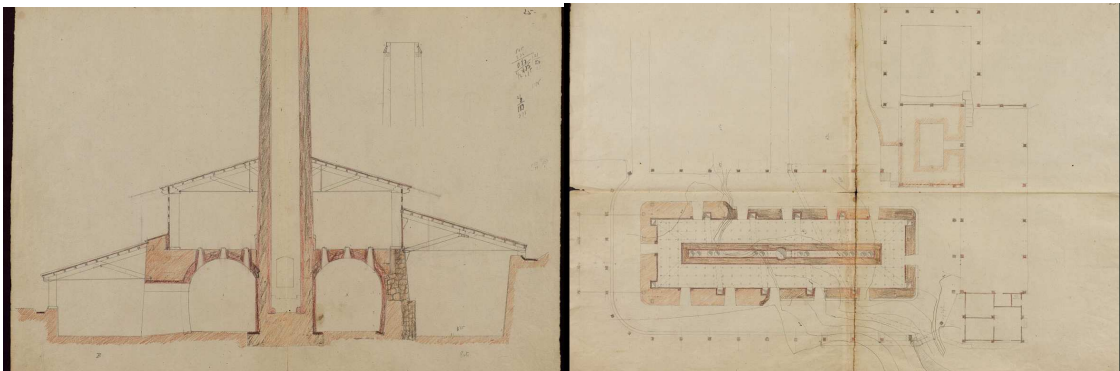
³ AHSCSP. Recinte Hospital. Escritura compra-venda terrenys 1890-1892. Agrupació i segregació 1890-1892. Venda de Josep Xifré y Hamel i altres a José Maria Miret Voltas. 7 de maig de 1890. Notari. Modesto Ventura Benages.

⁴ AHSCSP. Proyecto de Hospitales de la Santa Cruz y de San Pablo. Tomo III. Programa, Memoria, Pliego de Condiciones.. Tomo III serie. Obras del nuevo hospital. 1902-1916. p. 168.

⁵ AHSCSP: Actes MIA. Sessió del 10 de febrer de 1922.

s'ampliés, obra que també fou aprovada per la MIA⁶. La producció calculada per Ll. Domènech i Montaner era de 255.600 peces al mes, fet que va provocar que l'any 1924 Domènech i Roure, fill de Domènech i Montaner, comentés la conveniència d'aturar la fabricació de maons perquè n'hi havia massa⁷. Aquesta bòbila restà dempeus fins a la dècada del 90, en que fou enderrocada per a la construcció de barracons prefabricats i un pàrquing. Fins el seu darrer moment fou ocupat per diferents associacions i grups, essent els darrer els minyons escolta⁸. La bòbila fou fotografia en dos vols aeris, el primer de 1956 i el segons de 1967.

Malauradament desconeixem el moment de construcció i qui era el seu primer propietari. Podria ser que estigués els terrenys del mas Casanovas o dels germans Ustet però en el documents de venda dels terrenys no surt esmentada la bòbila.

Secció i planta del forn. Any 1922. AHSCSP. Esborranys dels plànols originals de Ll. Domènec h i Montaner. PLANOLS D'OBRA. 1922. VOL. 14.1.

A la part alta hi havia el Mas Casanovas (<http://cartaarqueologica.bcn.cat/3334>), propietat de Maties Ramon de Casanovas i de Maria Miquela de Peguera i de Borràs, amb qui s'havia casat en segones núpcies. En part del terrenys que tenia el mas i al llarg de l'any 1900 hi jugà el Futbol Club Barcelona fins que les terres foren venudes a la junta administrativa del futur Hospital, jugant el darrer partit el dia 18 de novembre de 1900.

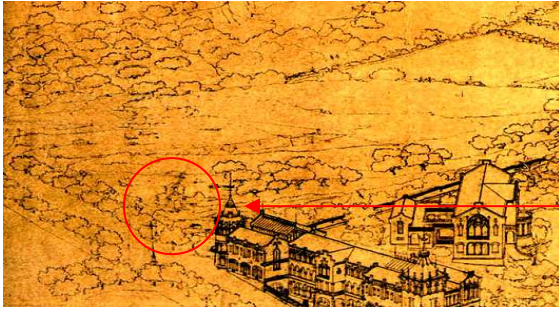
Els Casanovas edificaren a prop de l'indret on tenies el mas, l'Hotel Casanovas inaugurat l'any 1899, hotel que avui encara resta dempeus, en el que anaren a viure

⁶ AHSCSP: Actes MIA. Sessió del 6 d'octubre de 1922.

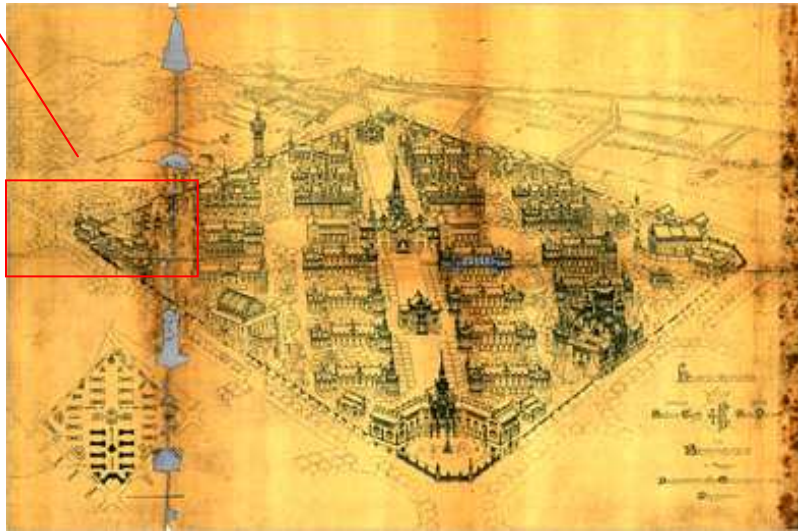
⁷ AHSCSP. Actes MIA. Sessió del 3 d'octubre de 1924.

⁸ Informació facilitada per Pilar Salmerón arxivera de AHSCSP.

els seu propietaris. El mas Casanovas fou enderrocat afectat en part per la construcció del carrer Igualtat, (ara Cartagena) i per quedar la resta dintre dels solars que s'havien venut

Restes de la capella del mas Can Casanovas

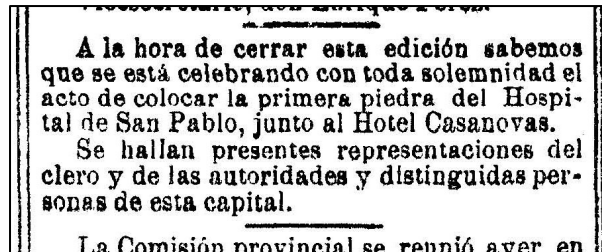
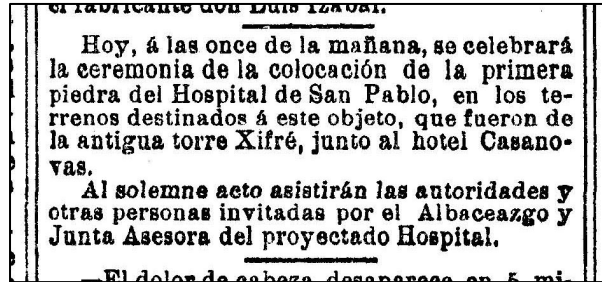
Projecte original de Lluís Domènech i Montaner on es veuen les restes del que podria ser Can Casanovas. (Esborrany dels plànols originals. PLANOLS D'OBRA. Lluís Domènec i Montaner. AHSCSP. Vol 2. 053/01/01)

Els terrenys i la casa foren venuts als marmessors el 28 de novembre de 1901 com consta en l'escriptura de venda de terrenys, en la que s'esmenta que existeix una finca règia edificada⁹.

Cal tenir present que els Casanovas no havien venut tots els terrenys directament als marmessors o a l'hospital de la santa Creu, doncs hi ha constància de la venda de petites parcel·les per a ser edificades a tocar del carrer de la Igualtat quant aquesta ja havia estat traçada. En algunes de les escriptures de venda esmenten l'existència d'alguna edificació dempeus o en ruïna com la venuda a Francisco Miarons.

⁹ AHSCSP. Terrenos que forman los hospitales de la Santa Cruz y San Pablo. Carpeta núm. 1. San Pablo B, 3era Finca.

Realitzades totes les compres de terrenys i solucionats tots els tràmits administratius es va col·locar la primera pedra de l'hospital de Sant Pau, el primer en ser construït, el dia 15 de gener de 1902, i el primer edifici construït de l'Hospital de Sant Pau va ser el de l'entrada principal, anomenat de l'administració, acabat l'any 1909.

Dues notes de premsa de la Vanguardia del deia 15 de gener de 1902 , edició del matí superior i edició de la tarda inferior, que recull la notícia de la col·locació de la primera pedra a l'Hospital de Sant Pau (Hemeroteca digital La Vanguardia)

3.4. Evolució històrica de l'Hospital de Sant Pau.

L'actual complex hospitalari de la Santa Creu i Sant Pau, és hereu d'una institució i uns complexos hospitalaris que tenen el seu origen en la Barcelona baix medieval. La institució es funda el 1401 i implica la intervenció dels diferents estaments del Principat, que uneixen esforços per dotar a la Ciutat d'una infraestructura hospitalària unitària. La creació d'una institució com l'Hospital General de la Santa Creu és un fet cabdal dintre de la història de la Ciutat, al que cal sumar la seva llarga vida al servei dels barcelonins, amb 600 anys de servei. A més els dos conjunts constructius que han albergat la institució, l'Hospital de la Santa Creu (carrer Hospital) i l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (Carrer Sant Antoni M. Claret) tenen una gran rellevància constructiva, dintre dels seus respectius estils arquitectònics.

,

Per tant, la institució de l'Hospital de la Santa Creu conjuga al seu sí, un gran valor patrimonial, històric i etnogràfic.

3.4.1. L'Hospital de la Santa Creu¹⁰

A finals del segle XIV i principis del XV Barcelona compte amb diferents institucions hospitalàries de petites dimensions que han de fer front a una situació de crisi sanitària sense precedents, amb periòdics brots de pesta, com els de 1348, 1362-63, 1371 i el 1396, que delmen la població de la ciutat, al marge de les cícliques crisis de subsistència.

Es necessari un replantejament global dels serveis sanitaris a Barcelona, tant a nivell financer, com a nivell assistencial i mèdic. Cal crear una institució potent i unitària, que permeti aglutinar tots els recursos econòmics i humans, generant una infraestructura més adient a les necessitats de la Ciutat. Aquesta entitat, que es funda l'any 1401, serà pionera a tot Europa i rep el nom de l'Hospital General de la Santa Creu.

La voluntat d'aglutinar els principals hospitals de la Ciutat surt del Consell de Cent (1 de febrer de 1401), que es reuneix amb les institucions eclesiàstiques, Bisbat i Capítol de la Catedral, que tenen entitats hospitalàries dependents. De les reunions sortirà l'acord d'ajuntar quatre institucions hospitalàries, dues administrades pel Consell de Cent, l'Hospital d'en Mancús i l'Hospital de Pere Desvilar; i dues administrades pel Capítol Catedralici i pel bisbat, l'Hospital d'en Canonge Vilar i l'Hospital d'en Colom. Aquestes entitats passaran a constituir l'Hospital General de la Santa Creu, que s'ubicarà als terrenys d'un d'aquests hospitals, el del Canonge Colom. Al darrer moment, també s'incorporen uns altres dos hospitals dependents de les autoritats eclesiàstiques, l'Hospital de Santa Eulàlia del Camp i l'Hospital d'en Messells, tot i que aquest darrer, de leprosos, romandrà físicament separat.

La necessitat que té la Ciutat d'aquest Hospital fa que rebí el suport dels poders civils i religiosos de Barcelona, als que cal sumar-hi el del monarca Martí l'Humà, que dóna 10.000 sous en metàl·lic i cedeix la pedra i la sorra que té reunida en les Drassanes

¹⁰ La informació que apareix en aquest apartat s'ha extret dels llibres: RIU I RIU, Manuel, et Alí. 2001. Pàg 9-28; RIPOLL, Eduard et alí. 1965,. Pàg 17-22; VILLARRUBIAS, Felio A. 1969. Pàg 6-8.

per a la construcció d'un nou Palau Reial. El Papa Benet XIII també recolzarà posteriorment aquesta unió, ratificant els acords presos pel Bisbat de Barcelona i el Capítol Catedralici amb la Butlla del 5 de setembre de 1401, en la que beneeix i dona privilegis a la nova institució.

L'acte fundacional on es col·loquen les quatre primeres pedres es realitza el 17 d'abril de 1401. La construcció projectada a principis del segle XV és un edifici d'estil gòtic que segueix la tradició de les grans construccions hospitalàries medievals. Està format per tres cossos de dues crugies i de grans dimensions, que formen una planta amb forma de "U", al voltant d'un pati claustral. Cadascun dels cossos està dividit en dues plantes: la baixa, amb voltes de creueria i la superior amb arcs diafragmàtics i embigat de fusta a dues aigües.

Aquest complex sempre estarà en constant transformació, ja que es va adaptant, dintre de les seves possibilitats, a les noves necessitats sanitàries de la Ciutat, tant en l'increment del número de pacients, com en les progressives especialitzacions mèdiques. Tot i que la institució no parerà de créixer al llarg dels segles aixecant-se noves edificacions, a finals del segle XVIII, es pot considerar que l'Hospital es troba totalment superat. Barcelona ha passat de la recessió i l'estancament de finals de l'Edat Mitjana i els començaments de l'Edat Moderna, a l'expansió demogràfica i econòmica del segle XVIII.

Durant el segle XIX el procés de deteriorament de les instal·lacions continua de forma inexorable, amb unes xifres de malalts superiors a la capacitat de la institució i unes condicions higièniques inferiors a les que es demanden als hospitals en aquest període. La situació es tal que el Consistori Municipal, l'any 1847, decideix encarregar una Comissió Facultativa Inspectoral per a que realitzi un informe sobre la situació higienico-sanitària de l'hospital i faci una proposta de reformes necessàries per al sanejament del complex. Aquesta comissió dictamina la necessitat de segregar algunes seccions de la institució com el manicomi i la casa de maternitat i d'enderrocar els edificis de l'Hospital i construir un nou recinte a les afores de la ciutat.

Si en la segona meitat del segle XIX no s'enderroca l'Hospital es degut a la falta de recursos de l'Ajuntament, que impedeix la construcció d'un de nou. Aquesta mateixa

falta de diners de les institucions municipals obliga a l'Hospital a buscar fórmules per poder incrementar els ingressos, llogant per exemple, les estàncies de les plantes baixes que donen al carrer Cervelló i Hospital per a locals comercials.

3.4.2. L'Hospital de Sant Pau

La construcció de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau està relacionada amb la confluència de dues voluntats que ajunten esforços per a portar a terme un projecte comú. D'una banda hi ha la voluntat dels administradors de l'Hospital de la Santa Creu, que regeixen una institució carregada de deutes i amb unes instal·lacions obsoletes. De l'altra, els marmessors del llegat del banquer Pau Gil i Serra, que tenen com a consigna el fundar un Hospital amb el llegat d'aquest banquer.

En el testament del banquer Pau Gil s'estipula que la meitat dels diners estrets de la venda de la seva Banca de París, haurien d'anar destinats a la construcció d'un hospital a la ciutat de Barcelona, que una vegada realitzat, seria entregat a la municipalitat. En el testament, entre altres condicions, s'estipula que ha d'haver-hi un concurs i que el projecte guanyador ha de complir amb totes les novetats sanitàries que s'estan plantejant als grans hospitals europeus.

Els marmessors compren uns primers terrenys a Sarrià i fan un concurs que guanya Domènech i Estapà, tot i que el projecte és rebutjat per la comissió mèdica que ha d'avaluar la idoneïtat de la futura edificació. És en aquest moment quan s'incorpora al projecte la Junta Administrativa de l'Hospital de la Santa Creu, concebent ambdues parts un pla unitari per a la construcció dels hospitals de Sant Pau i la Santa Creu.

Els marmessors compren uns terrenys al costats dels que ja posseïa la junta de l'Hospital de la Santa Creu a la zona alta de la Ciutat. El nou projecte s'encarrega a l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner, que ja treballava amb l'Hospital General de la Santa Creu i era un home de gran prestigi. De totes formes, hi ha una gran controvèrsia pública amb comentaris als diaris de l'època, ja que el nou projecte no surt a concurs i es dona a dit.

El projecte constructiu plantejarà l'aixecament d'un nou recinte fora de la Ciutat, amb les noves disposicions de salubritat que es van imposar en aquesta època als hospitals de les principals metròpolis d'Europa. Tot i que es planteja com un únic complex hospitalari, a la memòria del projecte presentada per Domènech i Montaner es parla de l'existència de dos hospitals al complex, el de Sant Pau, amb 36.000m² i el de la Santa Creu amb 88.900 m².

El projecte inicial dels dos hospitals compta amb la presència de 48 pavellons independents connectats per galeries subterrànies, dels que finalment solament se n'arriben a construir 27. Les obres comencen el 15 de gener de 1902 i es prolongaran fins l'any 1930. Durant aquest temps, a mesura que es van construir pavellons del nou complex hospitalari, es van traslladant els malalts de l'antic Hospital General de la Santa Creu, que encara continuarà funcionant fins al 1928.

El nou Hospital de la Santa Creu i Sant Pau dona continuïtat a la institució hospitalària creada el 1401, tot i que en una nova ubicació. Els avanços mèdics del segle XX faran que aquestes edificacions tornin a quedar obsoletes i massificades, de forma que l'any 1999 s'aprova el projecte de construcció d'un tercer complex hospitalari.

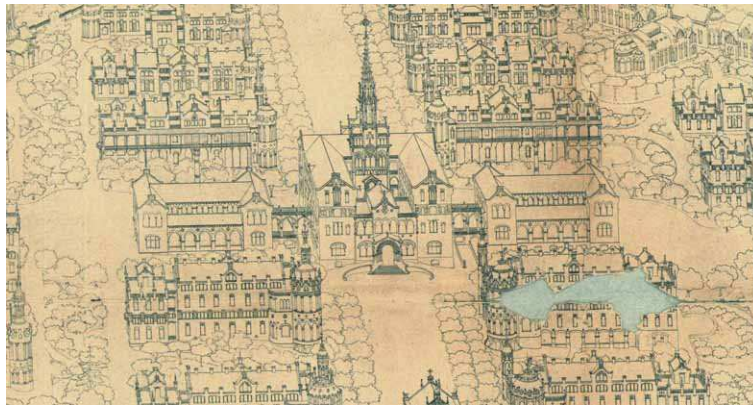
Aquest tercer complex implica la construcció d'uns nous edificis a l'extrem NE dels terrenys de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. El nou hospital es construeix entre 1999 i 2009 i en l'actualitat ja està en funcionament.

3.4.3. El pavelló de Farmàcia¹¹.

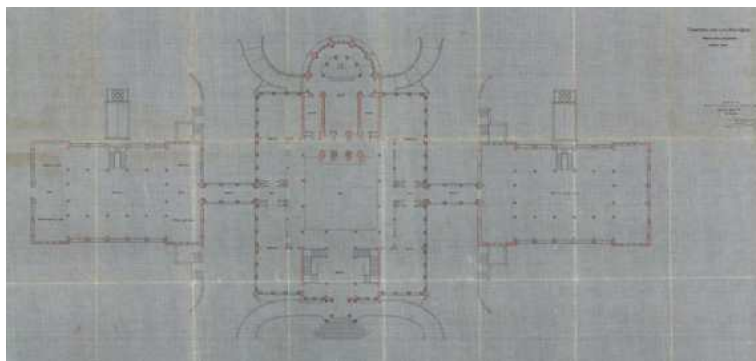
L'antiga Farmàcia formaria part de l'anomenat Pavelló Central que rep justament aquest nom pel seu emplaçament, al bell mig del quadrat que conformen els terrenys del recinte hospitalari. Aquest pavellons foren edificats entre el 1922 i el 1930. Es tracta de tres cossos o pavellons connectats entre sí, que estaven destinats a albergar el convent de les germanes hospitalàries i les dependències dels serveis de cuina i farmàcia de tot l'Hospital.

¹¹Dades obtingudes a <http://desantacreuasantpau.blogspot.com.es>, creada per Pilar Salmerón (arxivera de AHSCSP) i Miquel Terreu.

Aquest pavelló fou edificat en una segona fase de construcció de l'Hospital, a càrrec de l'Administració de Santa Creu un cop s'havia liquidat el llegat de Pau Gil. Aquesta nova fase fou dirigida per Pere Domènech i Roure, fill de Lluís Domènech i Montaner, que havia substituït el seu pare com a arquitecte del projecte. Donada la reducció pressupostària imposada per l'administració, es va veure obligat a adoptar un estil més auster i a prescindir dels elements decoratius característics del modernisme. El resultat fou un estil que adoptava les formes i els materials propis del modernisme, però obviant altres elements decoratius que també li eren típics, com ara ceràmiques, forjats o escultures

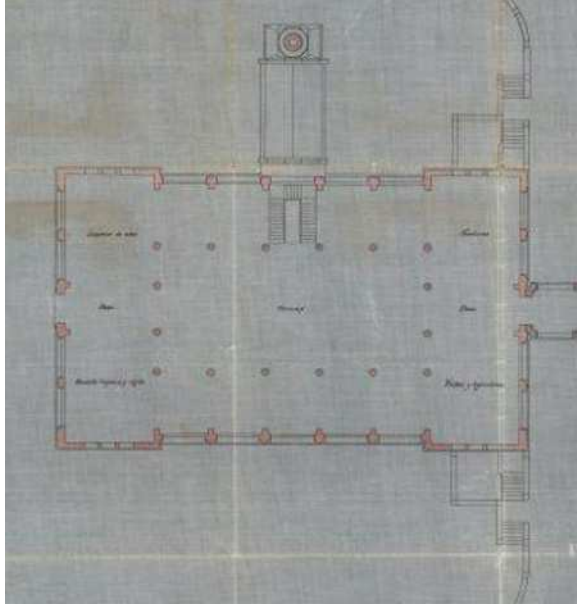
Projecte inicial de Domènec i Montaner (PLANOLS D'OBRA. Lluís Domènec i Montaner. AHSCSP. Vol 2. 053/01/01)

Plànol de les plantes baixes amb les comunicacions i galeries tal i com ho dissenyà Ll. Domènec i Montaner (PLANOLS D'OBRA. Lluís Domènec i Montaner. AHSCSP. Vol 2. 056/01/00)

Pere Domènech i Roura va adaptar i modificar el projecte del seu pare, donada la pobra situació econòmica que condicionava aquesta fase constructiva. Pel seu projecte de Pavelló Central mantingué la volumetria i disposició generals, engrandí

lleugerament els cossos laterals de cuina i farmàcia, però prescindí de la major part de la decoració i en general rebaixà la monumentalitat.

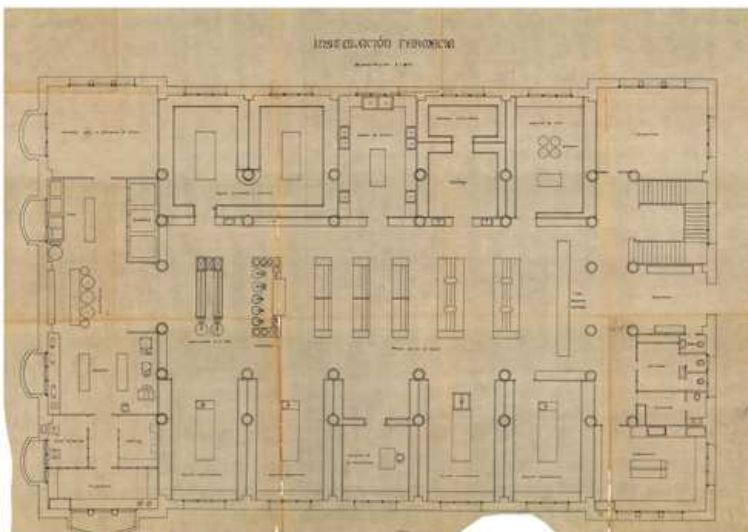

Plànol original .AHSCSP

Descripció del pavelló.

Els cossos laterals a llevant i a ponent estaven destinats respectivament a les cuines i la farmàcia que es connectaven amb el convent per mitjà de ponts coberts. Aquests dos cossos eren en tot simètrics, excepte pel desnivell del terreny que feia que la planta baixa de l'ala de ponent quedés gairebé completament sota el nivell del terra. Això fa que el pavelló de farmàcia tingui la seva planta baixa a -6 metres de la cota de carrer. Amb aquesta fondària i per permetre la ventilació i l'entrada de llum natural s'adoptà com a solució la de crear un fossat perimetral. A l'interiorment el pavelló s'organitza al voltant d'un ampli espai central i està format per planta baixa, primer pis, envoltats per cambres i un segon pis que només ocupa els extrems de llevant i ponent. El gran espai central rep igualment llum per una coberta de vidre amb nervis metàl·lics. Les diferents plantes són aguantades per pilars i columnes. Tota l'obra de l'edifici està realitzat amb maons, que es devien coure en el forn que existia en el recinte hospitalari, quedant la pedra calcària només a la façana a la planta baixa, per alguns finestrals i pels pedestals i capitells principalment.

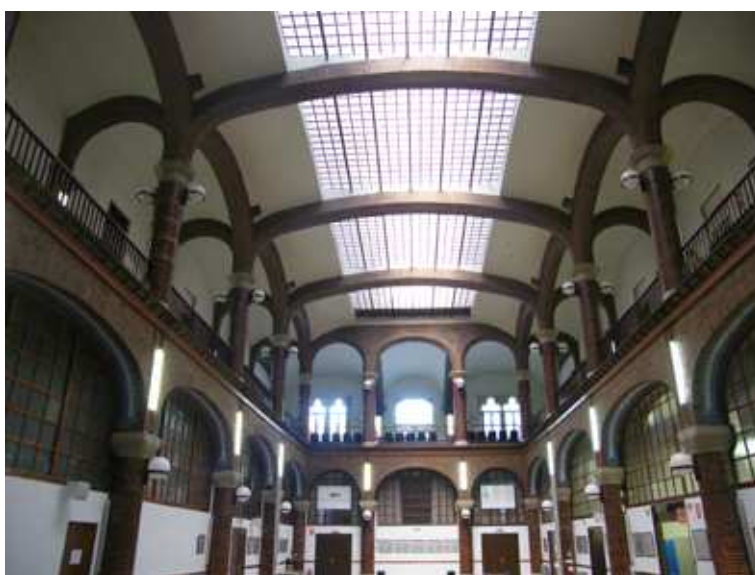
*Memòria de la intervenció arqueològica al Pavelló de l'antiga Farmàcia. Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Carrer de Sant Antoni M Claret, 167-171 / carrer de Sant Quintí, 55-95 / carrer del Mas Casanovas, 70-90 / carrer de Cartagena, 334-372. (Barcelona, Barcelonès.)
Codi intervenció: 030/15.*

Distribució original a la planta baixa del pavelló. .
AHSCSP. Vol 8.02-002—01-01)

El pavelló funcionant com a farmàcia.

Interior del pavelló abans de l'actuació actual

4. METODOLOGIA

El projecte d'intervenció arqueològica preveia el control arqueològic de tots els treballs que afectessin el subsòl on s'havia d'efectuar el reforç de la fonamentacions dels pilars existents, com a part dels treballs de restauració de façanes i cobertes i consolidació estructural del Pavelló de la Farmàcia de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona. En el moment que apareguessin restes arqueològiques, s'havia d'efectuar l'excavació acurada i metòdica d'aquestes. Pel que fa al seguiment de l'obertura dels diferents rebaixos de terra, ha donat un resultat negatiu quant a restes arqueològiques, documentant-se només canalitzacions i conduccions posteriors a la construcció de l'edifici.

Els rebaixos s'han realitzat de forma mecànica tant per les característiques de l'indret com per les dimensions d'aquests.

Actuació amb maquinària.

Pel que fa a la documentació fotogràfica s'ha utilitzat el format digital.

El registre planimètric ha consistit en la realització d'una planta de situació a escala 1:2000, amb plantes de les àrees intervingudes a 1:300 i 1:200, amb plantes i seccions

a 1:50. Totes les plantes i seccions es lliuren en format digital i en paper, utilitzant per a la seva informatització el programa de dibuix vectorial Autocad 2004. La situació dels rebaixos s'ha realitzat a partir de la planimetria facilitada per la constructora COPCISA i de l'ICC.

Amb l'objectiu d'homogeneïtzar les dades obtingudes, s'utilitza un sistema de base de dades basat en el programa FileMaker, on s'inclou en cada fitxa els respectius apartats de descripció, documentació i relacions estratigràfiques.

S'ha procedit igualment a la consulta de diferents arxius i biblioteques per ampliar les dades dels terrenys abans de la construcció de hospital, així com del mateix pavelló consultant les memòries del procés constructiu.

- Arxiu del Servei d'Arqueologia. Institut de Cultura. Ajuntament de Barcelona.
- Arxiu Municipal del districte d'Horta-Guinardó.
- Arxiu Històric de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (AHSCSP)
- Arxiu Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya (COAC)
- Biblioteca de Catalunya.

5. RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ.

El control arqueològic venia motivat pel " Projecte de restauració de façanes, cobertes i consolidació estructural del pavelló de Farmàcia del recinte històric de l'hospital de la Santa Creu i Sant Pau", en que el que es contemplava el reforç de les fonamentacions dels pilars.

Com a resultat de la intervenció podem dir que ha estat negatiu, sense que apareguin restes anterior a la construcció del pavelló central, documentant-se principalment conduccions de calefacció i alguna canalització d'aigües brutes.

La construcció del pavelló es va realitzar efectuant un important rebaix del terreny fet que provocà que la planta baixa quedés a una cota de -6 metres respecte al nivell de circulació del carrers, destruint la pràctica totalitat d'indicis arqueològics.

L'actuació s'ha efectuat en un total 10 pilars d'un total de 28, que corresponent a les fileres centrals, i ha consistit: en primer lloc en l'aixecament de les rajoles del paviment i neteja per a la seva posterior reutilització; repicat de la preparació del paviment i de les soleres de formigó localitzades al voltant d'alguns pilars, localització d'estructures i documentació d'aquestes, acabant amb el rebaix del sòl amb una màquina de mida petita (Bobcat).

L'estratigrafia s'ha anat repetint en la totalitat de les cales obertes que ha consistit:

- 1- Paviment de rajoles. Rajola hidràulica de color gris de 20 x 20 cm. i 2'5 de gruix.
- 2- Capa de ciment per lligar les rajoles, d'uns 2'5 cm de gruix.
- 3- En algunes cales apareixia immediatament una anivellació de terra d'entre 20 i 25 cm de gruix (pilars : 4, 5, 7, 8, 11). En altres s'ha documentat una anivellació de graves (pilars 1, 2, 7) o una solera de formigó, també d'uns 20 cm (pilars 3, 9, 10), aquesta com en el cas del pilar 9, només ocupa la meitat de la cala.

És en aquest nivell on apareixen les estructures documentades, formades principalment per conduccions de calefacció, de gas, canals d'aigües brutes i alguna caixa de servei.

- 4- Substrat natural, que està format en el terç Nord oriental per Llims groguencs o marró fluix i la resta de superfície per argiles vermelles compactes amb mòduls calcaris.

Rebaixades les cales s'ha pogut constatar l'existència de dos tipus de reforç de la fonamentació dels pilars, els primers són uns cubs de formigó que apareixen col·locats en alguns angles de la fonamentacions (pilars 3, 7, 8, 9, 11). El segons serien les ríostes que lliguen tots els fonaments. Consistent en un arc invertit realitzat en formigó.

Reforç de les fonamentacions. Imatge de l'esquerre les ríostes d'arc invertit. Imatge de la dreta Bloc de formigó.

La fonamentació dels pilars està realitzada amb maons lligats amb morter de calç, format un cub amb una aresta que oscil·la entre 1'05 a 1'15 metres. Els pilars estan obrats amb maons formant un cilindre que queda buit a l'interior per on es troba un tub que comunica les taulades amb un col·lector que corre paral·lel als pilars i que desaugua les aigües de pluja.

Descripció de l'actuació per pilars.

El rebaix del perímetre del pilar s'ha efectuat per quadrants. Donat que no es podia descalçar completament el fonament s'ha hagut de fer cadascun independentment. Un cop fet el primer forat es col·locava l'estructura de ferro i posteriorment es formigonava. Un cop endurit es passava al següent rebaix. Realitzat el quatre rebaixos

es lligaven els quatre blocs i es tornava a formigonar, formant un sol bloc al voltant del fonament.

1

2

3

4

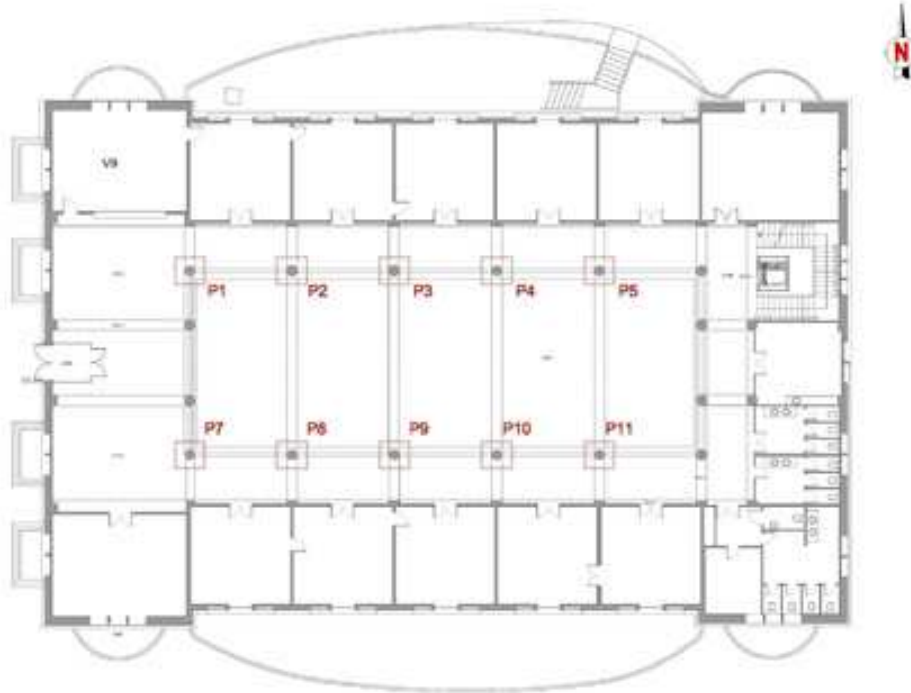

5

6

Procés d'excavació per reforçar la fonamentació del pilar, que s'ha anat realitzat de forma correlativa.
L'estructura de ferro anava lligada a la riestes com les que es veuen a la imatge 4.

Plànol de la planta baixa del pavelló de Farmàcia amb la indicació dels pilars actuals

Pilar 1.

Vista parcial del pilar amb dues les conduccions documentades.

Eliminat el paviment i la seva preparació es constata l'existència de 3 conduccions i dos caixes de registre. Unes de les conduccions es localitzà en el quadrant S-O, (P1A) té secció rectangular i està realitzat amb maó massís de 28 x 14 x 5 cm. amb base i coberta de maó col·locats plans i les parets amb el maó col·locat de cantell. S'ha documentat una longitud de 2'16 metres, quedant aturat a l'alçada del pilar. A tocar de l'extrem nord d'aquesta conducció, hi ha una petita caixa obrada també amb maó de 37 x 25 cm. de costat (P1B).

En el quadrant N-E tenim una segona conducció (P1C) que arrenca des d'una caixa de registre (P1D)

de 0'34 m de costat i a tocar de l'angle NE del fonament. La conducció es perllonga vers el nord, documentant-se 1,22 metres. Esta obra amb totxana més moderna de 28 x 13 x 4 cm. disposats plans per base i tapa, i de cantell per a les parets.

La tercera conducció es troba a tocar del basament amb orientació N-S (P1E). Esta obra amb maons disposats plans per a la base i tapa, i de cantell per a les parets. Corre en tota la longitud de la cala.

A l'interior de totes les conduccions s'han documentat tubs de ferro i responen a diferents fases de calefacció de la facultat de medicina.

La darrera estructura documentada es situa a l'angle NO de la cala. És una estructura quadrangular amb maons col·locats de cantell en el perímetre i en el seu interior el que sembla pòrtland (P1F).

Pilar 2.

Aixecat el paviment i eliminada la seva preparació es documentà com la meitat nord tenia una estesa d'uns 20 cm amb graves i que descansava directament sobre el geològic.

Recolzat a la cara oest de la fonamentació del pilar, arrenca una conducció de calefacció (P2A) obra amb maons de 28 x 14 x 5 cm. amb la coberta de tapes de rajola quadrada. Té orientació N-S i a 2'46 m. gira cap a l'oest documentant-se uns 2'34 m (P2B). Té una amplada de 32 cm. en

el seu interior. En el tram de conducció situada a tocar del tall sud, se li afegeixen noves conduccions.

A l'interior apareixien nombrosos tubs de calefacció.

Pilar 3.

Eliminat el paviment aparegué una solera de formigó que ocupava tota la superfície i que fou necessària picar amb mitjans mecànics.

Eliminat el formigó es documentà en el quadrant NE una conducció (P3A) que arrenca a l'alçada del fonament del pilar i es dirigeix al nord. Està obrada amb maons disposats plans per a la base i tapa, i de cantell per a les parets i s'ha documentat un total 1,35 m.. Paral·lel aquest i distant 1'60 m. en el quadrant NE, es localitzà una segona conducció obrada amb totxana moderna.

parets.

En el quadrant SE, va aparèixer un canalització (P4C) que la travessava en diagonal, acabant sobre el col·lector central. Aquesta canalització devia recollir aigües d'una de les sales i les portava al col·lector. Està obrada amb maons disposats plans per a la base i tapa, i de cantell per a les

Per sota la canalització P4C es documentà un bloc de formigó de reforç del basament, d'1'20 m. de costat.

Pilar 4

Eliminat el paviment i la seva preparació apareix una anivellació de terra. Es documenta una conducció amb orientació N-S (P4A). Està obrada amb maons disposats plans per base i tapa, i de cantell per a les parets. Corre en tota la longitud de les

cala. Al seu interior han aparegut diferents tubs que formaven part de l'antiga calefacció.

En continua el rebaix i a tocar del tall nord i per sota de la conducció anterior, va aparèixer una canalització d'aigües brutes (P4B) de la que s'ha pogut documentar una longitud d'1'40 metres. Està realitzat amb maons rectangulars de 30 x 15 x 5'5 cm. i tenia una forta de pendent a l'oest.

Pilar 5.

Eliminat el paviment i la seva preparació apareix una anivellació de terra d'uns 20 cm de gruix que cobria el substrat geològic. S'ha documentat recolzant-se sobre el geològic dos petits pilars realitzat cada un amb 6 maons, dos per cada filera; col·locats al trencajunt i en sec. Un ha aparegut a prop de l'angle NE i l'altre a prop de l'angle NO. Es desconeix la seva funció.

Petita estructura realitzada amb maons col·locats en sec.

Pilar 7.

Eliminat el paviment i la seva preparació apareix una anivellació de terra. Al costa de llevant del pilar aparegué una conducció obrada amb totxana més moderna de 28 x 13 x 4 cm disposades planes per a la base i tapa, i de cantell per a les parets (P7A). Al seu interior conservava diversos tubs de calefacció.

Reforçant l'angle SO del basament del pilar es documentà un cub de formigó d'1'20 m. de costat.

Pilar 8.

Eliminats el paviment i les terres d'anivellació i ocupant tot el sector sud del rebaix, es documentà una conducció de planta circular amb un petit ramal que li surt en direcció al basament del pilar (P8A). En el seu interior en conservava un tub de plom. Tota la conducció té secció rectangular i està realitzat amb maó massís de 28 x 14 x 5 cm. amb base i coberta de maó col·locats plans i les parets amb el maó col·locat de cantell.

Vista general del pilar 8 amb totes les estructures localitzades. A l'esquerra apareix la conducció de gas amb el seu tub de plom. En el centre la trapa de la canalització d'aigües i al fons el cub de formigó.

Per sota d'aquesta conducció i ocupant tota la banda est del rebaix, aparegué una canalització doble amb una trapa central (P8B). Aquesta canalització té una amplada de 0'80 m. i s'ha documentat en una longitud de 3,90 m. Estava obrada amb maons massissos. En el seu interior hi havia dues conduccions d'aigua i les seves parts estaven enlluïdes amb pòrtland

Reforçant l'angle SO es documentà un cub de formigó d'1'20 m. de costat.

Pilar 9.

Eliminat el paviment i la seva preparació s'ha constatat com la meitat sud disposava d'una solera d'uns 20 cm de formigó. Eliminada la solera aparegué a sota una conducció de calefacció realitzada amb maons i de la que no es conservava la coberta. Tenia orientació E-O i es recolzava a la fonamentació del pilar. Part de la conducció havia quedat tallada per un cub de formigó que reforçava el fonament del pilar a l'angle S-O.

La meitat nord sota la preparació del paviment tenia una anivellació de terra d'uns 20 cm de gruix, que descansava directament sobre el geològic.

Per sota de l'anivellació i solera de formigó apareix el substrat geològic.

Pilar 10.

Eliminat el paviment, la seva preparació i una part de formigó, es documentaren 2 conduccions i una canalització.

La primera conducció (P10A) aparegué a tocar del basament del pilar amb una orientació E-O, ocupant només el quadrant S-O. Està obrada amb maons, de 28 x 14 x 5 cm, disposats plans per base i tapa, i de cantell per a les parets. En el seu interior s'ha documentat un tub de plom que devia portar gas.

La segona conducció (P10B), creua en diagonal el quadrant S-E acabant el seu recorregut a l'alçada del pilar. Està obrat amb totxana moderna de 28 x 13 x 4 cm. i estant disposats plans per base i tapa, i de cantell per a les parets. En el seu interior hi ha dos tuc de calefacció.

A tocar de la conducció anterior i amb una pertita corba aparegué una canalització d'aigües brutes, que les recollia d'unes de les habitacions on havien laboratoris a la bada sud del pavelló. Aquesta canalització estava obrada amb maó massís de 28 x 14 x 5 cm, disposats plans per base i tapa, i de cantell per a les parets. Tenia forta inclinació vers el nord i baixava fins connectar al col·lector que corre paral·lel als pilar per la part central.

Pilar 11.

Eliminat el paviment i la seva preparació apareix una anivellació de terra. Només s'ha documentat un cub de formigó de 1'20 metres de costat a l'angle S-O de la fonamentació. Rebaixat l'estrat d'anivellació apareixia el substrat geològic.

7. CONCLUSIONS

Tal com ja ha quedat especificat en altres apartats, la intervenció arqueològica en el pavelló de Farmàcia venia motivada pel "Projecte de restauració de façanes, cobertes i consolidació estructural del pavelló de Farmàcia del recinte històric de l'hospital de la Santa Creu i Sant Pau". Dintre del projecte es contemplava el reforç de les fonamentacions dels pilars centrals de l'edifici, per la qual cosa era necessari la realització del rebaix perimetral per deixar al descobert les fonamentacions per tal d'efectuar el reforç estructural.

La proximitat amb l'àrea arqueològica com la de Mas Casanovas a tocar del carrer Cartagena, prop d'uns 200 metres, en que s'excavaren restes neolítiques i tombes d'una necròpolis tardo-romanes datada en el segle V i que perduraria fins els segle XI o XII, localitzades en diferents intervencions (anys 1931, 1983, 1998), feien de l'indret on es situa el pavelló un punt d'alt interès arqueològic.

Com a resultat de la intervenció podem dir que ha estat negatiu, sense que apareguin restes anteriors a la construcció del pavelló central, documentant-se simplement conduccions de la calefacció i gas, canalitzacions d'aigües brutes i alguns reforç estructural més modern a la construcció del pavelló.

Per causa del desnivell del terreny i pel fet que l'arquitecte, Pere Domènech i Roure, buscava la simetria en els diferents pavellons centrals, el pavelló de Farmàcia quedà més enfonsat que el de la cuina, per la qual cosa en el moment de construcció de l'edifici es van veure obligats a rebaixar el terreny considerablement, quedant el paviment de la planta baixa a una cota de -6 metres respecte al nivell de circulació dels carrers, el que significa que en el moment de construcció del pavelló es devia destruir la pràctica totalitat d'indicis arqueològics.

Aquest fet ha comportat que l'estratigrafia estigui formada principalment pel paviment i la seva preparació seguit d'una anivellació de terra, que en algunes cales havia estat substituïda per una capa de graves o una solera de formigó. És en aquesta cota on aparegueren les conduccions i canalitzacions. Seguidament apareixia el substrat geològic.

8. BIBLIOGRAFIA

ACHÓN CASAS, Oriol, Josep Maria VILA I CARABASSA (2010): Pavelló de Santa Apol·lonia. Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, a *Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2009*, Museu d'Història de Barcelona, Barcelona, pàg. 159.

ARTIGUES I CONESA, Pere Lluís; FERRER ÀLVAREZ, Conxita (2012): *Memòria de la intervenció arqueològica al carrer de Sant Antoni M Claret, 167-171 / carrer de Sant Quintí, 55-95 / carrer del Mas Casanovas, 70-90 / carrer de Cartagena, 334-372. Pavelló de Sant Leopold. Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. (Barcelona, Barcelonès) Octubre 2010- maig 2011. Codi: 040/12. Inèdit.*

ARTIGUES CONESA, Pere Lluís (2012). "Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Pavelló de Sant Leopold" a *Anuari d'arqueologia i patrimoni de Barcelona. 2012. ICUB. Ajuntament de Barcelona. Pàg. 82-84.*

BELTRAN DE HEREDIA BERCERO, Julia. et Alí (2001). *De Barcino a Barcinona (siglos I-VII): Los restos arqueológicos de la plaza del Rey de Barcelona. MHCB. Barcelona. pàg.22-43.*

BORDAS TISSIER, Anna (2012). "Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Pavelló de la Mercè" a *Anuari d'arqueologia i patrimoni de Barcelona. 2012. ICUB. Ajuntament de Barcelona. Pàg. 81.*

COLOMINES ROCA, Josep (1936): *Fons de les cabanes de Can Casanoves. Barcelona, a Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans MCMXXII-XXXI, pàg. 12-14.*

FULLANA I LLOMPART, Miquel (2005): *Diccionari de l'art i dels oficis de la construcció. 8^{ena} edició. Ed. Moll. Mallorca.*

GINER IRANZO, Daniel (2012). "Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Pavelló de Sant Manuel" a *Anuari d'arqueologia i patrimoni de Barcelona. 2012. ICUB. Ajuntament de Barcelona. Pàg. 86.*

GRANADOS, Josep Oriol i MUÑOZ, J. A. (1993): Can Casanoves, a Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana – Antiguitat Tardana. Campanyes 1982-1989, Col·lecció d'anuaris d'intervencions arqueològiques a Catalunya 1, Servei d'Arqueologia - Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, pàg. 106-107.

MALLORQUÍ, Octavi; Raquel VALDENEBRO.(2006) “Estudi històric de l'hospital de la Santa Creu i Sant Pau” Barcelona. Arqueociència. Arxiu Servei d'arqueologia. Institut de Cultura. Ajuntament de Barcelona.

MARTORELL I CODINA, J.M. (1984). *Estudi de reestructuració de l'Antic Hospital de Sant Pau i Santa Creu.* Barcelona.

MARTORELL,V.; FLORENSA, A. ;MARTORELL,V. (1970). *Historia del Urbanismo en Barcelona: del plan Cerdà al área metropolitana.* Edit. Labor. Barcelona. Pàg 15-23; 75-101.

MIQUEL LÓPEZ, Julia (2012). “Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Pavelló de Sant Manuel” a Anuari d'arqueologia i patrimoni de Barcelona. 2012. ICUB. Ajuntament de Barcelona. Pàg. 85.

PEREIRA HERNÁNDEZ, Isabel (2011): Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, a *Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2010*, Museu d'Història de Barcelona, Barcelona, pàg. 99.

PEREIRA HERNÁNDEZ, Isabel (2012): *Memòria de la intervenció arqueològica preventiva a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. (Barcelona, Barcelonès) Octubre 2010- maig 2011. Codi: 087/10.* Arxiu Departament de Cultura.

RAMOS RUIZ, Jordi. (2010) “El Turó de la Rovira” a Anuari d'Arqueologia i patrimoni de Barcelona. 2008. MUHBA. Institut de Cultura. Ajuntament de Barcelona.

RIPOLL I PERELLÓ, E., UDINA F.. et Alii: *L'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau: L'Hospital de Barcelona.* Ed. Gustau Gili, S.A. Barcelona. Pàg 17-63.

RIU I RIU, M. et ALII. (2001): *El Hospital de la Santa Creu i Sant Pau 1401-2001*. Ed. Lunweg. Barcelona. Pàg 9-28.

SANMARTÍ, Joan. (1991). "Els primers pobladors del Pla" a *Història de Barcelona Vol 1*. Dirigida per Jaume Sobresqués i Callicó. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.

TARRADELL MATEU, Miquel. (1975). "Barcelona antiga" a *Història de Barcelona de la prehistòria al segle XVI*. Dirigida per Agustí Duran i Sampere. Editorial Aedos. Barcelona.

VÁZQUEZ ÁVAREZ, Daniel (2010a): *Informe de la intervenció arqueològica preventiva a l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau (Barcelona, Barcelonès). Setembre - Desembre 2009. Codi MUHBA 097/09, CODEX Arqueologia i Patrimoni, Barcelona (inèdit).*

VÁZQUEZ ÁVAREZ, Daniel (2010b): Pavelló de Sant Leopold i Sant Salvador. Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, a *Anuari d'Arqueologia i Patrimoni de Barcelona 2009*, Museu d'Història de Barcelona, Barcelona, pàg. 160.

VENTAYOL, A.; PALAU, J. Y ROCA, A. (2002): "El Contexto Geotécnico de la Ciudad de Barcelona". Ingeniería del Terreno. IngeoTer 1. U.D. Proyectos. E.T.S.I. Minas. U.P.M. Madrid

VILLARRUBIAS, Felio A. (1969): Noticia histórico-arquitectónico de los edificios del antiguo Hospital de la Santa Cruz y Casa de Convalecencia de San Pablo de la ciudad de Barcelona (1401-1928). Biblioteca Central. Diputació Provincial de Barcelona. Barcelona.

VVAA, (2007): El Carmel ignorat, Història d'un barri impossible. Ajuntament de Barcelona.

*Memòria de la intervenció arqueològica al Pavelló de l'antiga Farmàcia. Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Carrer de Sant Antoni M Claret, 167-171 / carrer de Sant Quintí, 55-95 / carrer del Mas Casanovas, 70-90 / carrer de Cartagena, 334-372. (Barcelona, Barcelonès.)
Codi intervenció: 030/15.*

ANNEXES

*Memòria de la intervenció arqueològica al Pavelló de l'antiga Farmàcia. Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Carrer de Sant Antoni M Claret, 167-171 / carrer de Sant Quintí, 55-95 / carrer del Mas Casanovas, 70-90 / carrer de Cartagena, 334-372. (Barcelona, Barcelonès.)
Codi intervenció: 030/15.*

INVENTARI FOTOGRÀFIC

Num.	Sector	UE
1		Vista general de la sala de l'antiga facultat de medicina, antic pavelló de Farmàcia de L'hospital de la St.Creu i St Pau.
2		Línia de columnes sud de la sala.
3		Vista puntual d'unes de les columnes obrades amb maons amb coberta vidrada. Presenta 3 grapes metàl·liques.
4		Vista de les columnes de la banda nord, en la que s'ha realitzat actuacions en alguna de les fonamentacions.
5		Vista de les columnes de la banda sud, en la que s'ha realitzat actuacions en alguna de les fonamentacions.
6		Acció del rebaix amb màquina en el pilar úm. 9
7		Repicat amb mitxans mecànics de la pavimnetació.
8		Extracció de les rajoles de l'àrea afectada pel reforç de la fonamentació dels pilars.
9		Rebaix amb màquina de les terres.
10		Rebaix amb màquina de les terres.
11		Localització d'un conducció de calefacció obrada amb rajoles rectangulars en el Pilar 1.
12		Localització d'un conducció de calefacció obrada amb rajoles rectangulars en el Pilar 1.
13		Localització d'un conducció de calefacció obrada amb rajoles rectangulars en el Pilar 1. En primer trenc es veu una petita caixa de servei, també de calefacció.
14		Segona conducció de calefacció localitzada en el Pilar 1. Vista des del nord
15		Línia de calefacció en la que s'ha eliminat de coberta. Està obrada amb rajola rectangular. Vista des del sud.
16		Estructura quadrangular realitzada amb maons i formigó. Pilar 1.
17		Estructura quadrangular realitzada amb maons i formigó. Pilar 1.
18		Vista general de la segona conducció del pilar 1 després de la neteja i eliminació de l'estructura rectangular de l'extrem nord.

Num.	Sector	UE
19		Tercera conducció de calefacció localitzada en el pilar 1. Està associada a la petita caixa de servei. Al fons a l'esquerra, la primera conducció.
20		Tercera conducció de calefacció localitzada en el pilar 1. Està associada a la petita caixa de servei. Al fons a l'esquerra, la primera conducció.
21		Vista d'inici del del sòl en el pilar 2.
22		Localització d'una antiga conducció de calefacció al pilar 2. Es recolza al fonament del pilar i té un recorregut en L.
23		Vista lateral de la nova conducció de calefacció del pilar 2.
24		Vista general de la conducció i la seva relació amb el fonament del pilar 2.
25		Vista general de la conducció i la seva relació amb el fonament del pilar 2.
26		Vista general de la conducció i la seva relació amb el fonament del pilar 2.
27		Vista general de la conducció i la seva relació amb el fonament del pilar 2. Sense tub de calefacció.
28		Repicat d'una solera de formigó que cobria tota la superfície al voltant del pilar 3.
29		Localització d'una conducció de calefacció a tocar del pilar 3. Obra realitzada amb rajola rectangular.
30		Vista general de les dos conduccions de calefacció localitzades a tocar del pilar 3. Una obrada amb rajola i l'altre amb totxana.
31		Vista de la coberta del deguàs d'aigües existent a l'interior de la columna i que desguasa en el col·lector que corre paral·lela a la línia de columnes.
32		Vista de la coberta del deguàs d'aigües existent a l'interior de la columna i que desguasa en el col·lector que corre paral·lela a la línia de columnes.
33		Secció nord del rebaix de la cala N-E en la que es veu en dues conduccionf. Una de calefacció i la segona, feta amb ciment, d'aigües. Sota les estructures el substrat geològic.
34		Secció nord del rebaix de la cala N-E en la que es veu en dues conduccionf. Una de calefacció i la segona, feta amb ciment, d'aigües. Sota les estructures el substrat geològic.
35		Vista de dues de les les riestres de formigó localitzades al pilar 3.

Num.	Sector	UE
36		Tall general i una de les riestres al pilar 3.
37		Vista del tall estratigràfic en la cala N-O del pilar 3. Es pot observar una conducció de calefacció feta amb totxana
38		Col·lector situat en el tall sud del pilar 3.
39		Col·lector situat en el tall sud del pilar 3.
40		Conjunt d'estructures. Col·lector en el tall sud en que desguasa una canalització realitzada amb rajola rectangular. En el centre de la cala un bloc de formigó. Pilar 3
41		Conjunt d'estructures. Col·lector en el tall sud en que desguasa una canalització realitzada amb rajola rectangular. En el centre de la cala un bloc de formigó. Pilar 3
42		Conducció de calefacció localitzada a ponent del pilar 4.
43		Conducció de calefacció localitzada a ponent del pilar 4.
44		Canalització d'aigües apaegudes en el tall nord sota la conducció de la calefacció. Pilar 4.
45		Canalització d'aigües apaegudes en el tall nord sota la conducció de la calefacció. Pilar 4.
46		Vista de les dues riestres del pilar 4 a la cala N-E.
47		Vista de les dues riestres del pilar 4 a la cala N-E.
48		Estat inicial al rebaix en el pilar 5.
49		Basament realitzat amb maons lligats amb morter de calç. Pilar 5.
50		Basament realitzat amb maons lligats amb morter de calç. Pilar 5.
51		Petit pilaret realitzat amb maons col·locats al trencajunt i en sec. Vista en planta. Pilar 5.
52		Petit pilaret realitzat amb maons col·locats al trencajunt i en sec. Vista en alçat. Pilar 5.
53		Petit pilaret realitzat amb maons col·locats al trencajunt i en sec. Vista de situació. Pilar 5.

Num.	Sector	UE
54		Riostres de la banda N-O del pilar 5.
55		Riostres de la banda N-O del pilar 5.
56		Tall estratigràfic, sota el paviment i preparació, i l'anivellació apareix el geològic. Pilar 5.
57		Tub de desguàs de l'interior de la columna al col·lector. pilar 5.
58		Tub de desguàs de l'interior de la columna al col·lector. pilar 5.
59		Localització d'un planxa de ferro lligada a cable. Presa de terra. Pilar 5
60		Riostres de la banda N-E del pilar 5.
61		Tall estratigràfic de llevant on també es veu el col·lector en el tall sud.
62		Conducció de calefacció obrat amb totxana. Pilar 7.
63		Conducció de calefacció obrat amb totxana. Pilar 7.
64		Tall estratigràfic sud. Sota el paviment i la seva preparació apareix ja el geològic. Pilar 7.
65		Bloc de formigó que es recolza al basament del pilar. Refoç. Pilar 7.
66		Vista de les riostres del pilar 7.
67		Vista de les riostres del pilar 7.
68		Conducció de gas de recorregut corb. Obrat amb maons. Vista des de l'oest. Pilar 8.
69		Conducció de gas de recorregut corb. Obrat amb maons. Vista des de l'est. Pilar 8.
70		Conducció de gas de recorregut corb. Obrat amb maons sense coberta. Vista des de l'oest. Pilar 8.
71		Conducció de gas de recorregut corb. Obrat amb maons sense coberta. Vista des de l'oest. Pilar 8.
72		Conducció de gas de recorregut corb. Obrat amb maons sense coberta. Vista des de l'est. Pilar 8.

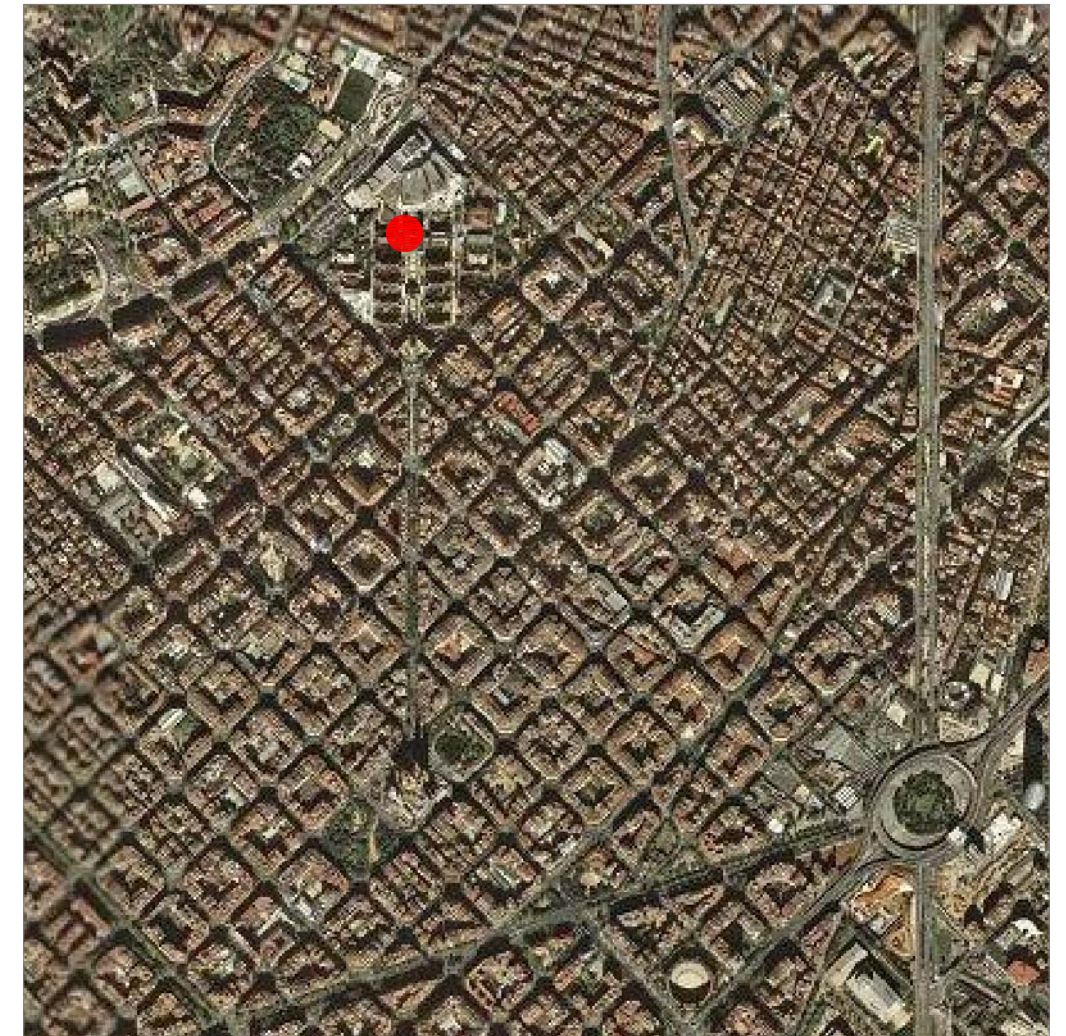
Num.	Sector	UE
73		Caixa de registre de dues canalitzacions d'aigües. Pilar 8.
74		Coberta de la canalització.Pilar 8.
75		Coberta de la canalització.Pilar 8.
76		Caixa de registre de dues canalitzacions d'aigües. Pilar 8.
77		Interior d'unes de les canalitzacions.
78		Ram inferior de la canalització. Pilar 8.
79		Vista general del perímetre del pilar 8 on es veu la canalització apareguda.
80		Ralització d'uns dels rebaixos al pilar 9.
81		Riostres del pilar 9 en la que es pot apreciar com es recolzen al fonament relitzat amb maons.
82		Desguàs de l'interior del pilar.
83		Localització de les restes d'una conducció tallada per un bloc de formigó. Pilar 9.
84		Localització de les restes d'una conducció tallada per un bloc de formigó. Pilar 9.
85		Localització de les restes d'una conducció tallada per un bloc de formigó. Pilar 9.
86		Col·lector aparegut al costat nord de la cala. Pilar 9.
87		Vista de les riostres a la cala S-E. Pilar 9.
88		Vista de les riostres a la cala S-E. Pilar 9.
89		Tall estratigràfic. Tall de llevant. Pilar 9.
90		Localització d'una conducció de gas a tocar del pilar 10.
91		Localització d'una conducció de gas a tocar del pilar 10.

Num.	Sector	UE
92		Conducció de calefacció, fet amb totxos i canalització d'aigües. Pilar 10.
93		Conducció de calefacció, fet amb totxos i canalització d'aigües. Pilar 10.
94		Conducció de calefacció, fet amb totxos i canalització d'aigües. Pilar 10.
95		Conducció de calefacció, fet amb totxos i canalització d'aigües. Pilar 10.
96		Conducció de gas en el que s'ha retirat part de la coberta. A l'interior es veu el tub de plom. Pilar 10.
97		Vista de les conduccions localitzades al voltant del pilar 10.
98		Conducció de gas en el que s'ha retirat part de la coberta. A l'interior es veu el tub de plom. Pilar 10.
99		Vista general abans d'iniciar el rebaix al voltant del pilar 11. Apareix un bloc de formigó de reforç de la fonamentació.
100		Cub de ferro col·locat a l'interior de la cala
101		Cala formigonada.
102		Reforç de la fonamentació en les quatre cales.
103		Reforç de la fonamentació en les quatre cales.
104		LLigat dels quatre cubs de formigó. Posteriorment serà reblert de formigó, formant un terra pla.

*Memòria de la intervenció arqueològica al Pavelló de l'antiga Farmàcia. Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. Carrer de Sant Antoni M Claret, 167-171 / carrer de Sant Quintí, 55-95 / carrer del Mas Casanovas, 70-90 / carrer de Cartagena, 334-372. (Barcelona, Barcelonès.)
Codi intervenció: 030/15.*

PLANIMETRIA

Núm.	Títol	UE	Escala
00	Situació del pavelló de l'antiga Farmàcia		1/2000
01	Planta general de les cales i estructures		1/150
02	Planta cales P1, P2, P3, P4 i P5		1/50
03	Planta cales P7, P8, P9, P10 i P11		1/50
04	Seccions A-A', B-B', C-C', D-D'		1/50

PAVEL·LÓ DE L'ANTIGA FARMÀCIA. RECINTE HISTÒRIC DE L'HOSPITAL DE LA SANTA CREU I SANT PAU DE BARCELONA. (030-15)

INTERVENCIÓ	Intervenció arqueològica al c/Sant Antoni M.Claret, 167-171, c/ de Sant Quintí, 55-95 c/ del Mas Casanovas, 70-90 i c/ de Cartagena, 334-372. Horta-Guinardó, Barcelona. CODI INTERVENCIÓ. 030-15	
TÍTOL DEL PLÀNOL	SITUACIÓ DE L'ANTIGA FARMÀCIA	Base : Institut Cartogràfic de Catalunya. ICGC
 <small>CARRER LLULL 57-59 08005 BARCELONA T.935531587 F. 935531588 E-mail: codexben@codex.cat</small>	Autors: Pere LLuís Artigues Conesa	
	Direcció arqueològica: Pere LLuís Artigues Conesa	
DIN A3	Escala: 1:2000	
		Data: Març 2015
		Núm. 00

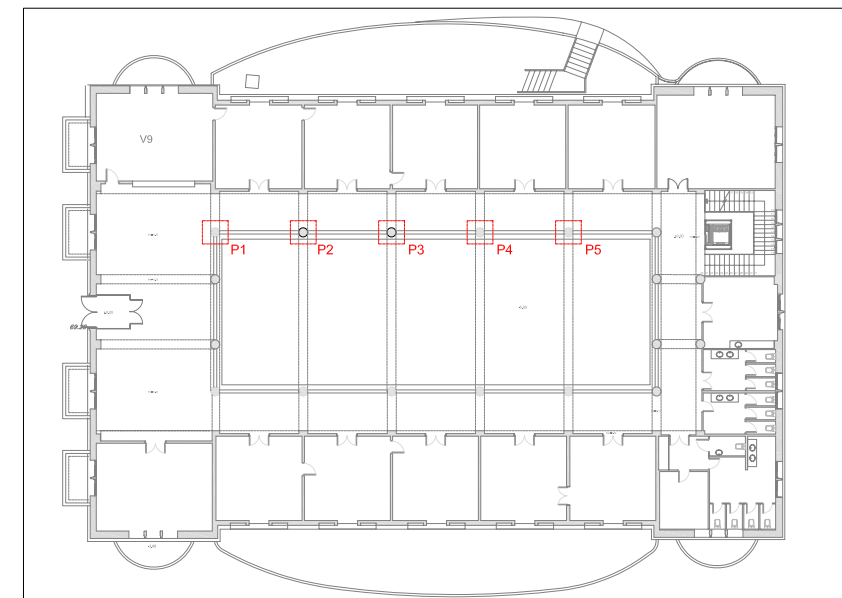
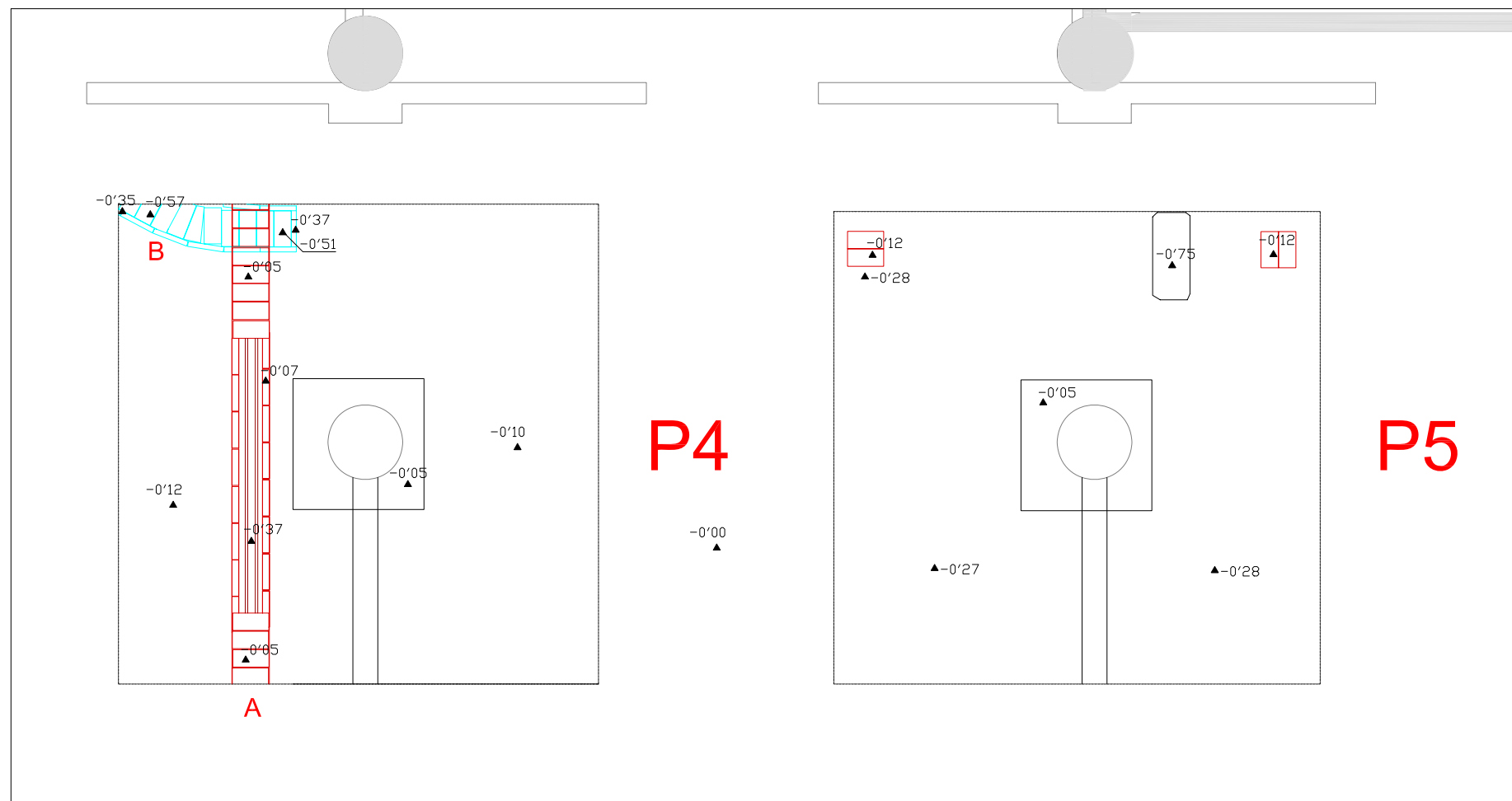
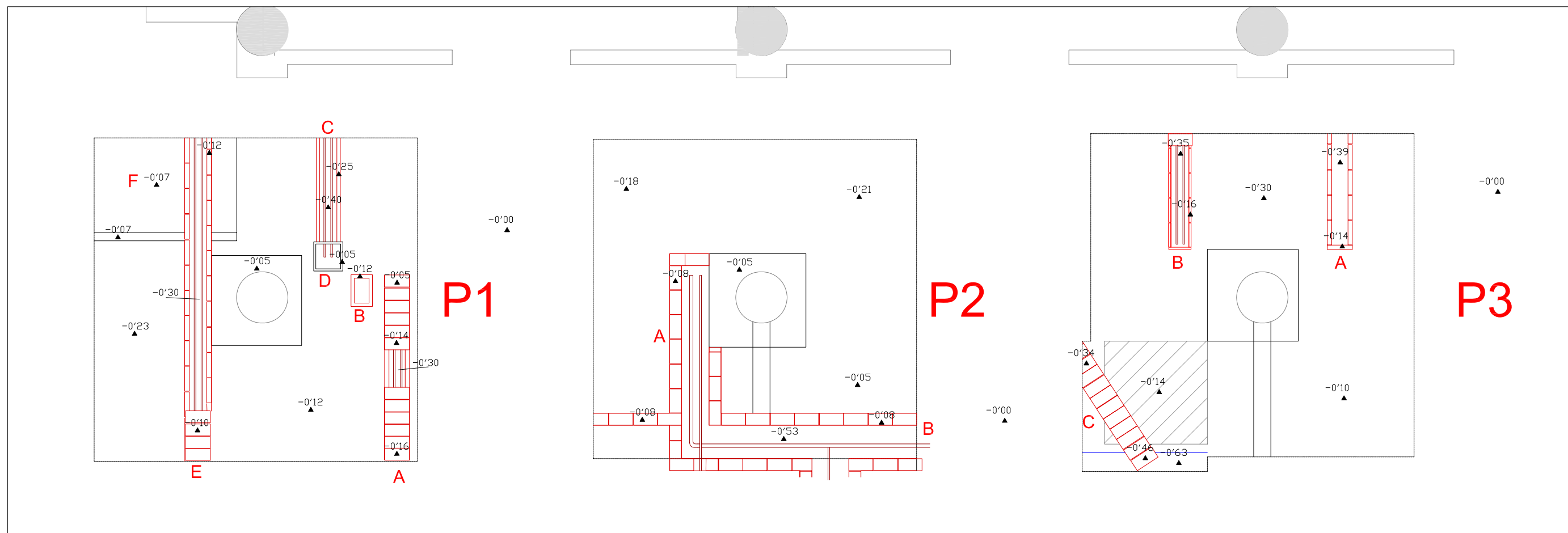
PAVELLÓ DE L'ANTIGA FARMÀCIA. RECINTE HISTÒRIC DE L'HOSPITAL DE LA SANTA CREU I SANT PAU DE BARCELONA. (030-15)

INTERVENCIÓ	Intervenció arqueològica al c/Sant Antoni M.Claret, 167-171, c/ de Sant Quintí, 55-95 c/ del Mas Casanovas, 70-90 i c/ de Cartagena, 334-372. Horta-Guinardó, Barcelona. CODI INTERVENCIÓ. 030-15	
-------------	---	--

TÍTOL DEL PLÀNOL	Panta general amb les cales i estructures	Base : COPCISA
------------------	---	----------------

<p>CARRER LLULL 57-59 08005 BARCELONA</p> <p>T.935531587 F. 935531588 E-mail: codexben@codex.cat</p>	Autors:	Pere LLuís Artigues Conesa
	Direcció arqueològica:	Pere LLuís Artigues Conesa

DIN A3	Escala: 1:150	0 1 5m	Data: Març 2015	Núm. 01
--------	---------------	--------	-----------------	---------

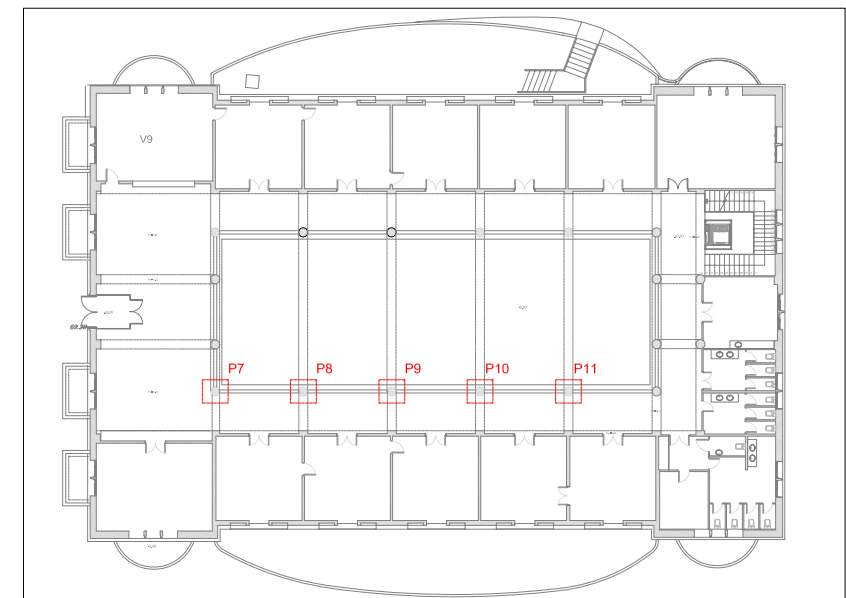
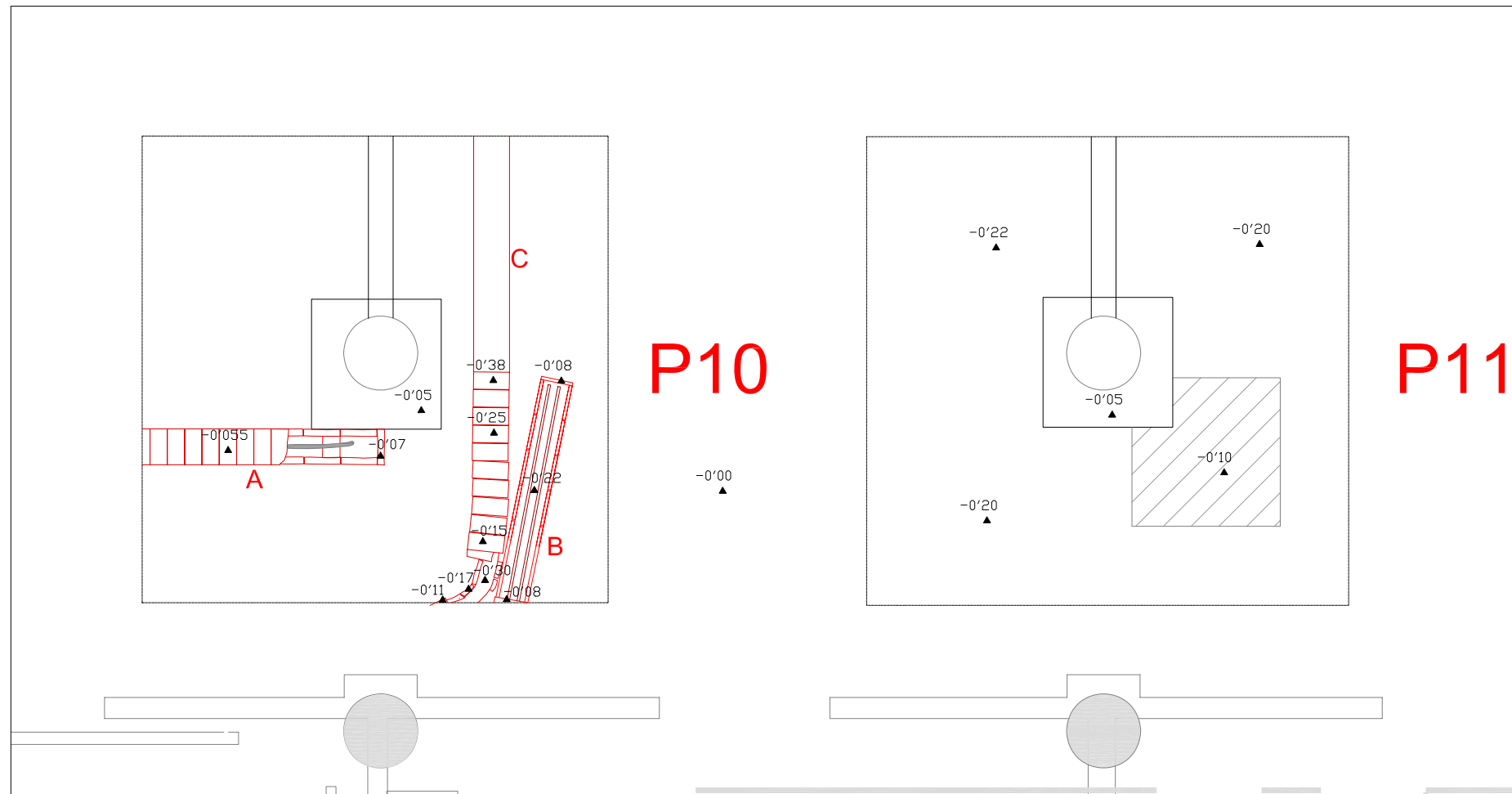
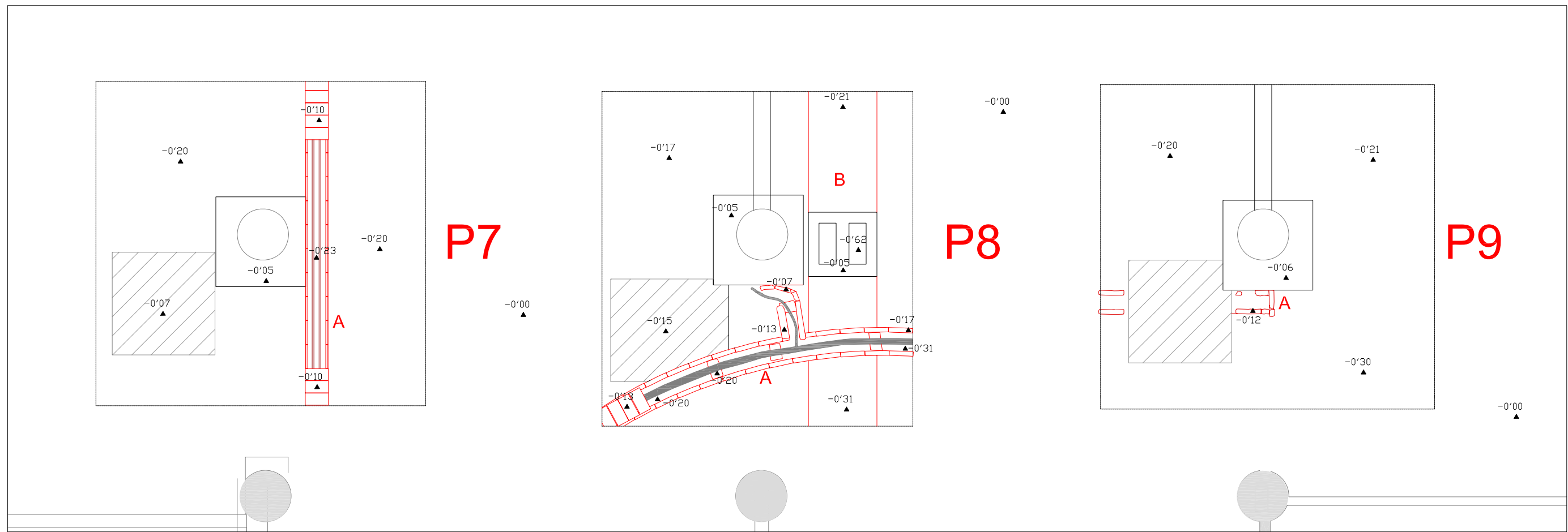
PAVEL·LÓ DE L'ANTIGA FARMÀCIA. RECINTE HISTÒRIC DE L'HOSPITAL DE LA SANTA CREU I SANT PAU DE BARCELONA. (030-15)

INTERVENCIÓ	Intervenció arqueològica al c/Sant Antoni M.Claret, 167-171, c/ de Sant Quintí, 55-95 c/ del Mas Casanovas, 70-90 i c/ de Cartagena, 334-372. Horta-Guinardó. Barcelona. CODI INTERVENCIÓ. 030-15
-------------	--

TÍTOL DEL PLÀNOL	Cales P1, P2, P3, P4 i P5.	Base :
------------------	----------------------------	--------

<p>CODEX ARQUEOLOGIA I PATRIMONI</p> <p><small>CARRER LLULL 57-59 08005 BARCELONA T.935531587 F. 935531588 E-mail: codexbcn@codex.cat</small></p>	Autors:	Pere LLuís Artigues Conesa
	Direcció arqueològica:	Pere LLuís Artigues Conesa

DIN A3	Escala: 1:50		Data: Març 2015	Núm. 02
--------	--------------	--	-----------------	---------

PAVEL·LÓ DE L'ANTIGA FARMÀCIA. RECINTE HISTÒRIC DE L'HOSPITAL DE LA SANTA CREU I SANT PAU DE BARCELONA. (030-15)

INTERVENCIÓ Intervenció arqueològica al c/Sant Antoni M.Claret, 167-171, c/ de Sant Quintí, 55-95 c/ del Mas Casanovas, 70-90 i c/ de Cartagena, 334-372. Horta-Guinardó. Barcelona. **CODI INTERVENCIÓ. 030-15**

TÍTOL DEL PLÀNOL Cales P7, P8, P9, P10 i P11. Base :

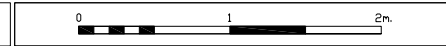
Autors: Pere LLuís Artigues Conesa

Direcció arqueològica: Pere LLuís Artigues Conesa

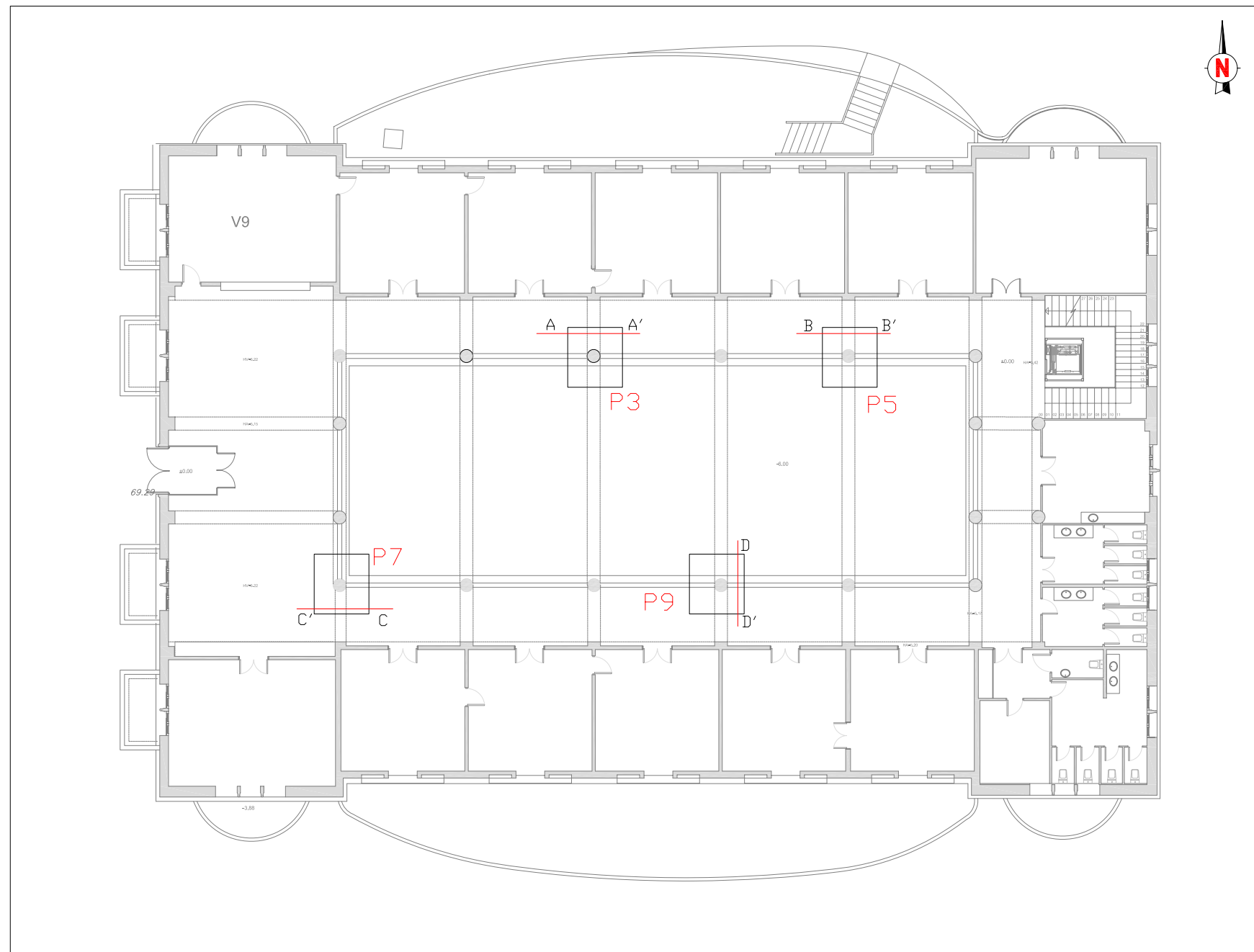
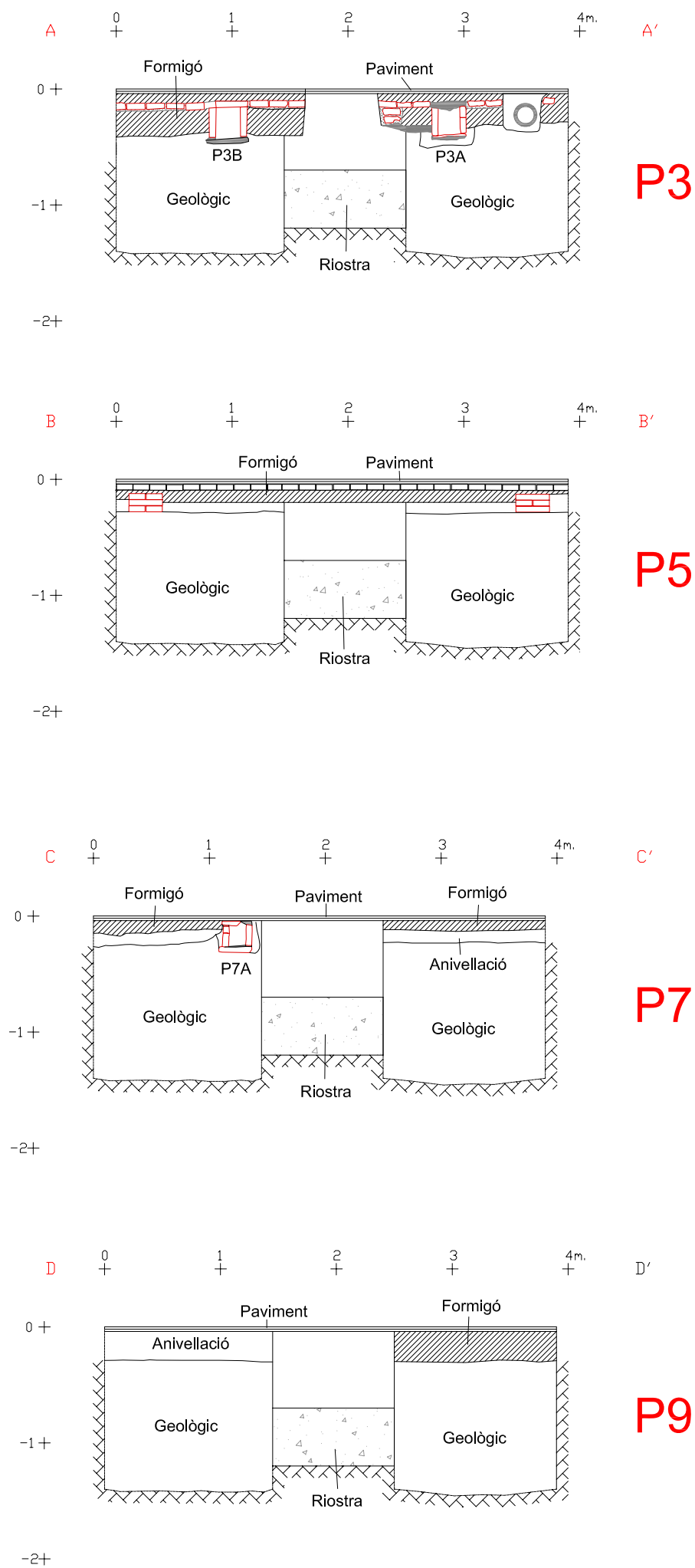
CODEX
ARQUEOLOGIA I PATRIMONI

CARRER LLULL 57-59 08005 BARCELONA T.935531587 F. 935531588 E-mail: codexbcn@codex.cat

DIN A3 Escala: 1:50

Data: Març 2015 Núm. 03

PAVEL·LÓ DE L'ANTIGA FARMÀCIA. RECINTE HISTÒRIC DE L'HOSPITAL DE LA SANTA CREU I SANT PAU DE BARCELONA. (030-15)

INTERVENCIÓ	Intervenció arqueològica al c/Sant Antoni M.Claret, 167-171, c/ de Sant Quintí, 55-95 c/ del Mas Casanovas, 70-90 i c/ de Cartagena, 334-372. Horta-Guinardó. Barcelona. CODI INTERVENCIÓ. 030-15	
TÍTOL DEL PLÀNOL	Cales P7, P8, P9, P10 i P11.	Base :
 <small>CARRER LLULL 57-59 08005 BARCELONA T.935531587 F. 935531588 E-mail: codexbcn@codex.cat</small>	Autors: Pere LLuís Artigues Conesa	
	Direcció arqueològica: Pere LLuís Artigues Conesa	
DIN A3	Escala: 1:50	
		Data: Març 2015
		Núm. 04